

אגרת רב שרירא גאון :

ואשר שאלתם כיצד נכתבה המשנה אם אנשי כנסת הגדולה התחילו לכתבה ומקצתה כתבו כל חכמי דור ודור עד שבא רבי השלמה, הנה רובה סהמא היא. וסתם מתניתין רבי מאיר. ורוב חכמי התלמוד אשר שמוחם בה משורשים הם ר' מאיר ור' יהודה ור' יוסי ור' שמעון וכלם תלמידי ר' עקיבא הם, והכללים שלמדנו ר"ל בתלמוד: הלכה כר' עקיבא מחבירו וכר' יוסי מחבירו וכר' מחבירו (עירובין מ"ז), וכלם היו בסוף בית שני.

ומדוע הניחו החכמים הראשונים את הרוב לאחרונים, וכש"כ אם לא נכתב כלום מן המשנה עד סוף ימיו של רבי. ועוד אם סדר המסכתות מסודר כהוגן מדוע עשו ככה, מדוע הקדימו כפורים לשקלים וטוכה ליר"ש ושתייהן לראש השנה וכן עם יתר המסכתות שלא נסדרו זו אצל זו לפי הענין.

ועוד החוספתא ששפעתו כי ר' חייא כתבה אם לאחר חתימת המשנה נכתבה או בזמן אחד עמה. ומה ראה ר' חייא לכתבה. אם לחוספתא רבדים לפרש את עניני המשנה, א"כ למה הניחן ר' ולא כתבן הלא כלם נזכרו בשם חכמי המשנה. וכן הברייתות כיצד נכתבו, וכן התלמוד כיצד נכתב.

וכן רננן בסוראי כיצד נסדרו אחרי רבינא ומי מלך אחריהם, וכמה שנים מלכו מאחור הומן עד היום הזה?

תשובה. הנה ראינו כי ששה סדרי משנה ודאי רבינו הקדוש סדרם. כאשר למדו אותם הלכה אחר הלכה, ועליהם אין להוסיף ומהם אין לרעו. וכן אמרו בגמרא ריבמות (סר"א) מתניתין אימת אתקין בימי רבי. ואשר אמרתם מדוע הניחו הראשונים את הרוב לאחרונים, כן הוא. כי לא הניחו הראשונים הרוב לאחרונים, רק למדו כלם את הדברים אשר הלכו בהם הראשונים ורק מעמיהם שנו, הרי הלל הזקן כשמינהו

בני בתירא עליהם לנשיא אמר להם מי גרם לכם שאעלה מבבל ואהיה נשיא עליכם, עצלות שהיחה בכם שלא שמשחתם גדולי הדור שמעיה ואבשליון (פסחים סו). כן היה הדבר, הראשונים לא נודעו שמוחם כי אם שמות הנשיאים ואבות ב"ד בלבד. מפני כי כל מחלוקת לא היה ביניהם אלא כל שעמי התורה והמשנה היו ידועים להם ידיעה ברורה, והתלמודי (ב) גם כן היו ידועים להם ידיעה ברורה והויית ורקדוקי' במשנתן על כל דבר ודבר. כמו שאמרו בבבא בתרא [קלד"א] שמוני' תלמיד' היו להלל הזקן שלשי' מהם ראויין שתשרה עליהם שכינה כמשה רבינו ושלשים מהם ראויין שתעמוד להם השמש ביהושע ועשר' בינונים. גדול שבכל' יונתן בן עוזיאל, קפן שבכלם רבן יוחנן בן זכאי' אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הניח מקרא משנה, תלמוד הלכות והגדות, דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים, קלין וחמורין גזרות שוות, תקופות וגימטריאות, משלות כובסין ומשלות שועלים, שיחת דקלים שיחת שרים שחת מלאכי השרת דבר גדול ודבר קטן, דבר גדול מעשה מרכבה ודבר קטן היות דאביי ורבא. להורייעך ראשילו הווי דאביי ורבא לאי מרעתם היו, ר' ברוח' היו כלם להראשונים, ובעוד בית המקדש קיים כבר למדו והזכמים כל אחד ואחד תלמידיו את שעמי התורה והמשנה והתלמוד דברבים שהיו מחוברים בימים ההם. והורו את תלמידיה' כפי שהבינו בלבם. ואז נהרבה החכמה ולא הצטרנו לפרודות אחרות. ומדילוקת המסביבה לבריה היתה ביניהם. וגם משבאו שמאי והלל לא נפלנו כי אם בשלשה דברים. כמו שאמרו בשבחה [יר"ב] א"י זוגא בשלשה מקומות גדולקו שמאי והלל ואחד שחרב בית המקדש והלכו לבית (ב) ב"ק כתיב ותלמודי. אי נמי וכו'. ובה"ס כתיב תלמודה נמי, ובידוי הוא כי היה כתיב ראשונה ותלמודיא נמי, כתיבית גם מדברי הגמרא להלן שמונים תלמידים הלל להלל הזקן וכו' ולפי' תרמיחי התלמיד' ב"ב,

וגם זרבה ביתר ונתפורו החכמי' או לכל צד ועבר, ובעבור אלה המהומות וגזרות וחלואות שהיו בזמן ההוא, לא שמשו התלמידים כל צרכן, ותרבו המחלוקת בישראל. משמת רבן יוחנן בן זכאי ועוד רבן גמליאל' היו ורבי דוסא בן הרכינס וגם אחרים אמלה הראשונים היתה המחלוקת בין בית שמאי ובית הלל. ואמ"ג דאדרון בית שמאי וההלכה נקבעה כבית הלל, היתה מחלוקת אחרת גדוה של רבן גמליאל בדברים אחרים. בין רבי אליעזר אשר החרימו ובין דבי יהושע כי תלמידי רבן יוחנן בן זכאי היו. ברור ההוא היו כמו כן רבו יוסי הגלילי ור' אלעזר בן עזריה ור' יוחנן בן נורי ור' יוחנן בן ברוקא ור' חנינא בן תרדיון ור' אלעזר בן תרדיון ור' אלעזר הסמא ואבא הלפתא ור' יוסי בן קסמא, ולפניהם שמעון בן עזאי ושמעון בן זוטא וחכמים אחרים רבים שהיו ברור ההוא ושניים להם, כי היו תלמידים ואחר כך נהיו להם חברים בימיהם. כמו רבן עקיבא ורבי אליעזר המודיע ועוד הנה רבי יהודה בן בנאי ור' שמעאל. ובעת ההוא עוד היה רבי יהודה בניצנין, ואף על פי שהיה שם גם בזמן הבית עוד נשאר שם גם אחר הדירבן. וזמן חשוב היה אז שהתאחדו שקשתן מירושלם הבית, ובאותו זמן ישבו לאחוז הלכותיהם שנמשש נאבדו בהזמן הנורות והצרות ומחלוקת בית שמאי ובית הלל. בעת ההיא היו חכמים רבים, מהם שהיו להם סכאות בבית המדרש וישבו עליהם, ומהם רבנים אחרים אשר ישבו לפניהם. כי בזים התנשא רבי אלעזר בן עזריה אמרו בנכרות ההוא יומא איתסופו כמה סכסלי בי מדרשא ואמר רבי יוחנן אליה בה אבא יוסי בן דוסתאי ורבנן דז אמר אלעזר מאות סכסלי והר אמר שבע מאות (כח"א). ועתה אם כך היתה ההוספה מה היה מספר העיקרי! ור' עקיבא מסר את נפשו למות אחרי מות ר' יוסי בן קסמא. ונהג רבי חנינא בן תרדיון ונתמספה החכמה אחריהם. והעמיר רבי עקיבא תלמידים הרבה. ולהנה גזרה על התלמידים של רבי עקיבא, אז היתה הסמיכה בישראל על התלמידים שניים של רבי עקיבא, דאמרו שניים עשר אלף תלמידים היו לו לר' עקיבא מגבת ועד אנטיפרס. וכלם מתו מסכסח ועד עצרת והיה העולם שמש והולך עד שבאו אצל רבותינו שבנדרים ושנאה להם ר' מאיר ור' יוסי ור' יהודה ור' שמעון ור' אלעזר בן שמוע, והם העמיריה באותה שעה כראיתא ביבמות [סב"ב]. ורבי מאיר היה גמיר וחזיק ופחדר שפי מבלהון, וסמכו ר' עקיבא אף כי אז

עורנו נער, ואחרי ר' עקיבא סמך את השאר ר' יהודה בן בנאי, והוא סמך גם ר' מאיר עוד פעם, כמו שאמרו (בסנהדרין יג) א"ר יהודה אמר רב ברם זכור אותו האיש לשוב רבי יהודה בן בנאי שמו שאלמלא הוא בבלו דיני קנסות בישראל שפעם אחת גזרה מלכות הרשיעה על ישראל שכל השומך יהרג וכל הנסמך יהרג ועוד שסופנו בו יעקר, מה עשה ר' יהודה בן בנאי הלך וישב לו בין שני הרים גדולים ובין שתי עירות גדולות (בין שתי החומים שנה) בין אושא לשפרעם ושם סמך חמשה זקנים ר' מאיר ור' יהודה ור' יוסי ורבי שמעון ורבי אלעזר בן שמוע. ורב אויא מוסיף אף רבי נחמיה. והקשי שם והאמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן כל האומר רבי מאיר לא סמכו ר' עקיבא אינו אלא טועה ומסקיני שם סמכיה ר' עקיבא ולא קבלוהו דיניק היה והדר סמכיה ר' יהודה בן בנאי וקבלוהו. וברור ההוא שהיה בו רבן שמעון בן גמליאל נשיא עלה רב נתן הבבלי שבלל והיה אמ"ג ברמפרש בגמרא הדורות אמר ליה רבן שמעון בן גמליאל לרבי נתן נדי דאהני לך קמרא דאבך לשוך אב בית דין למהוי נשיא מי אהני לך (יב"ב). ורב מאיר היה חכם הרור כרמפרש שם; כי הווי עילי רבי נתן ורבי מאיר יוקימי כלא מתיבתא מקמיהו. בימים ההם היו חכמים גדולים אחרים הוגים בתורה המיר, כמו רבי שמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקא, ורבי יהושע בן קרחה, ורבי אלעזר בן יהודא, ורבי שמעון בן יהודה, ורבי אלעזר בר שמעון, ורבי יעקב איש כפר חיטיא, ר' פרידה ור' שדת קמאה, ור' זכריה בן הקצב, ור' מתיא בן חרש, ואלעזר בן רימיה, וחנן בן פנחס, ואבא חנן ופלימו וסומכוס, ור' שמעון בן אלעזר, ור' חנינא בן גמליאל, ור' יהודה בן גמלא, ור' אלעזר בן תדאי, ור' פנחס בן יאיר, ורבי עקיבא בן דוסא, ואיס בן יהודה, ורבי חנינא בן חמיאי, ור' ישבב הסופר, ור' אלעזר הקפר, ור' ראובן האצטרוכלי ועוד חכמי בלעם, וכל ימיו של רשב"ג נדל רבינו הקדוש בנו לתלמוד תורה, דקאמרין נמציעיא כד הווי יתבי רשב"ג ור' יהושע בן קרחה אספסלי הווי יתבי קמיהו רבי ור' אלעזר בר' שמעון ארעא והווי מקשי ומפריקי אמרי מימיחם אנו שותים והם יושבים על גבי קרקע עברי להו סכסלי ואסקוהו (פר"ב). ושמש רבי אותם התלמידים דאמר רבי כשתיינו

(ב) כד"ס כחוב ובהדין דחתה רשב"ג, וע"ל ובהדין דרבי דחתה רבי, וכן בח"ס רש"ע.

אוחת בסתם אף כי נודע לו כי ליהיד הוא. וזמרו חייב אדם לומר בלשון רבו, ויש ששנו מאי רמסתברא ליה חרא כי האי תנא חזרא כי האי תנא. ועל כן מפרשין (ס) בגמרא על כמה משניות הא סני ר' פלוני הוא, ואמרו מאן תנא לא חזא דתנו רבנן וכו' כסאן כי האי תנא. ובכמה מקומות אמרו מי ששנו זו לא שנה זו, והיו מדקדקים במשנה בכל מלה ומלה שבה. והסכימו כי רשא בחר תנא וסיפא בחד תנא. והלא המשניות כלן נקראו בריות אחרי סדר רבי משניות דלנא, ואמרו הראשונים כי שלש עשרה פנים היו בין החכמים במשנה. ורבי חקר את כלם. כמו שאמרו בגדרים רבי הוה גמיר תליסר אפי' הלכתא אגמריה לרבי חייא שבע מנייהו, הלש רבי ואפקרי מנייהו, אהדר רבי חייא קמיה הקן שבע אפי' ראגמריה והקן שית אדוריני אורו להו, הוה ההוא קצרא רהת, שמע להו לרבי כההו גרים להו אול ר' חייא וגמר יתהון קמיה קצרא. ואתא ואהדר יתהון קמיה רבי. כד הוה חזי ליה רבי לההוא קצרא אמר ליה אתה עשית אוחי ואת חייא. איכא דאמרי הכי קאמר ליה אתה עשית את חייא דחייא עשה אוחי (מ"א). וכאשר ראה רבי כי נמצאים שנים כל כך ברבתי החכמים אף על פי ששעמיהם עולים לרבו אחד, דאג לכל תבוא תקלה על ידי הובר ההוא, בראותו כי החכמה הולכת ומתמעטת ונכתמו מעינותיה וחתורה נשכחה, כמו שאמרו אי קמאי מלאכי אן בני אינשי ואי קמאי בני אינשי אן חמרי, וכמו שאמר ר' יוחנן בעירובין לנן של ראשונים כפתחו של אולם ושל אחרונים כפתחו של היכל. ואמרו מאן ראשונים ר' עקיבא ואחרונים ר' אלעזר בן שמעון (ג"א). ובמקום אחר אמרו שובה צטרן של ראשונים מטרין של אחרונים. הסיבוי לרבי מן השמים וידי חלקו תורה וגרולה נאחד. ושמעו אליי כל הורו ההוא מלל המקושות כל השנים. כמו שאמרו בגפין אמר רבה בריה דרבא ואי חימא רבי הלל בריה דרבי ואלס מימות משה ועד רבי לא מציינו תורה וגרולה במקום אחד (נפ"א). בימי רבי ישבו החכמים לבגח ולא היתה גזרה מפני האבהו (ו) שהיתה בין אנשוננום ורבי. והסכימו (ז) לסדר ההלכות כרי שילמדו החכמים אותן פה אחד ולשון אחד. ולמען לא ילמדו כל אחד ואחד בלשונו כלבבו, כי אלא

למדך תורה אצל ר' שמעון בתקוע וכו'. והלכות המשניות למד מהם, דאמרו בינמות אמר רבי כשהלכתי ללמוד תורה אצל ר' אלעזר בן שמעון חזרו עלי תלמידיו כתרנגולין של בית בקיא, ולא הנהונו ללמד אלא רבי אחד במשנתנו, אנרווגינס חייבין סקלה כוכי. וכאשר מלך אחרי אביו היו אצלו בני אותן החכמים. כמו ר' ישמעאל בר' יוסי, ור' יוסי בר יהודה, ור' יעקב איש כפר השייא, ותלמידים אחרים כמו רבי חייא שעלה מבבל, ורבי הנינא בר חמא ורבי אפס, ורבי גמליאל, ורבי שמעון בנו של רבינו הקדוש, ור' ינאי כלם הרביצו תורה הרבה. ובכל השנים האלה נתבארו כל ההלכות שהיו תלויות בכל נתי המורש מפחזי (ה) הפסד הנגול שהיה בהרבן הבית והספקות שהיו להם באותן המהומות. וכל המהולוק' שנלדו בשלשה דורות הללו נספקה הלכה ביניהם דברי היחידים דברי הרבים אחרי יגעו החכמים בהם יגיעות רבות ורקדו בהם ביתר שאת ורקדו הרבה בכל השמוע' המשניות לתקנן הישב ולא הוסיפו דבר על אמרי הראשונים' מאנשי נכסת הנגולה, רק יגעו יגיעות רבות ורקדו הרבה רקדוקים עד שהעלו מה (ו) שאמרו אלה הראשונים ומה שהיו עושים, עד שנתברר להם כל הספקות ולא היה אחד מן הראשונים שכתב מאומה עד סוף ימי רבינו הקדוש, וכן לא היו לומדים כלם בפה אחד ולשון אחד, רק שעמיהם היו ידועים להם. וכלם רעה אחת היה ביניהם ולא היתה כל מחלוקה בלמדתם. וידעו כלם מהו דברי הכל, ומהו שיש בן מחלוקה, ומהו ליהיד ומהו לרבים, ולא היו להם דברים מתוקנים ומשנה ידועה שהכל שונין אותה בפה אחד ולשון אחד רק אותן השעמים והשמועות שהיו ידועין. ואע"פ שהחכמים כלם היו שוים בהם כל אחד ואחד שנה לתלמידיו באיזה דבור (ז) ברבאיה דרך שירצה יש שאלו דרך קצרה כמו שאמרו בעירובין משנת רבי יוחנן בן יעקב קב ונקי (ס"ב). ואמרו לעולם ישנה אדם לתלמידיו דרך קצרה (פסחים ג), יש אשר שנו בבבל, ויש אשר שנו בפרס ויש אשר היחזיבו (ד) ובררו רבריה' בהקשים וגודות שוח, וכל אחד מהחכמי' שנה בדרך שלמדו רבו, והאחד מקדים לרבו והשני מאחרו, האחד מקצר לשונו והשני מרחיב דבריו, ויש ג' טי שרבו יחיד שאמר דבר ושנה

(ה) בעיות דמוכחין. (ו) ב"ק כ"ב וישם הכי מרש' במעות. (ז) ב"ק דמסכתא ז"ל דמסכתא כפי ב"ב. (ז) ב"ק חכמי ז"ל ואכסבי, וכו"פ ואכסבי.

(ח) ב"ב ט"ב סאתרי חחמסי. (ט) ב"ב ע" דאסיקי פאי טעמא דהיא אסיין. (י) ב"ק דברר במעות. (י) דרדונו הוא לשי ח"מ ופחזחין, אבל ב"ק ט"ב

הראשונים שהיו לפני תרנן היות לא הצטרפו לה, הואיל ותורה שבעל פה היא ולא שנו מעשיהם בדברים יודעים כמו תורה שנכתב, רק ידענו כי בלשון זהה נאמר כבר לפני רבי ישי ששנו כך ויש ששנו כך. והמסתכות ג"כ היו מסופקות כבר לפני רבי. מרקאטור ל"ח מאיר ל"ח נתן בהדורות ניסא ליה לרבנן שב"ג סתח חגי בעקצין דליה ליה. ומעשה רבי יעקב בן קרשאי דאריל יתיב להדא כותא דעליא דהוה יתיב בה רשב"ג גרס ותנא גרס ותנא עקצין ואמר מאי דקמא הויב דעתיא ורגסא (י"ב). יש מקומות שהוסיף בהם רבי באריי, כמו מה ששנו הבנים יוצאין בקשרים ובני מלכים בוגים. כן למד מפי הראשונים, אבל רבי הוסיף בה באור לאמר וכל אדם רק שדברו חכמים בהויה. לבי פן הדברים ששנו בימיו וביום שאחריו, כמאמרם זו משנה ראשונה וזו משנה אחרונה אמר יכו'. כמו מסכת ערוה דנשנא ביום שהעלו את רבי אלעזר בן עריה, דאמרין אף עדיות בו ביום נשנית, ושנינו כל בו ביום הוא יום התגשאות ר' אלעזר בן עריה בשיבה. ואדרי זה למד ר' אוחנו הדברים שנשנו בימי אביו, כמו רבי יוסי אומר ששה דברים מקולי ב"ש ומחומרי ב"ח וכ'. וכמו שאמר רבי יהודה (ברכות י"ט) ח"ו שעקביא בן מהללאל נתנדה שאין עורה ננעלה בחכמה וביראת חסא על גל ארם בישראל כעקביא בן מהללאל. אבל יתר המסתכות אף בי החכמים הראשונים כבר שנו מעשיהם, הנה רבי סוד הלכותיהם. יש מהם אשר שנה בלשון הראשון ויש מהם אשר שנה בלשון עצמו. וסתם מחמתין ודאי ר' מאיר, ולא אמרם מלכו, רק באותו הדרך שלמד מ' מאיר למד גם לאחריהם. ובאותו הדרך שהיה שונה רבי מאיר לתלמידיו אחו רבי גם הוא וקבא אותו ללמד לכל בני אדם. ורבי מאיר אחו דרך הנמרא שלו מ' עקיבא רבו, ור' עקיבא קבלם מרבותיו הראשונים דאמרין סנהדרין (פ"ו) א"ר מאיר ויחנן סתם ומתניתין ר' מאיר, סתם תוספתא ר' נחמיה, סתם ספרא ר' יהודה, סתם ספרי ר' שמעון, וכלהו אליבא דר' עקיבא. ואלו הברייתות והוספתא וספרא וספרי הם אשר כבר למדום כלם החכמים הראשונים, ובאו ר' יהודה ר' נחמיה ור' שמעון ולקפסום. כל אודי לקט את שלו. ותוספתא ר' נחמיה, ספרא ר' יהודה, ספרי ר' שמעון ומתניתין ר' מאיר, וכלם לפי ר' עקיבא כי תלמידיו היו. אבל על ברייתות האחרו'

הראשונים שהיו לפני תרנן היות לא הצטרפו לה, הואיל ותורה שבעל פה היא ולא שנו מעשיהם בדברים יודעים כמו תורה שנכתב, רק היו יודעים ולומדים העצמים בלבנם, וכל אחד ואחד לימד לתלמידיו כאדם המספר לחברו וכלמורה באיה לשון שיצא. וכאשר נקאלו בלשנת הנויה (6) ובבתי מדרשות היו מסדרים בידם (7), והיה להם רשות ומטלה לעשות בן גל מורא ופחד, ומן השמים היו בעזריהם. וכל פעמי החזרה היו ברורים בפיהם כהלכה למשה מסיני, ולא היה כל חלוק ומחלוקה ביניהם. כמו שאמרנו בסנהדרין אמר רבי יוסי בתחלה לא היה מחלוקת בישראל אלא ר"ד של שבעים ואחד היו יושבים בלשנת הנויה ושני בני דינן של ב"ג, אחד יושב על פתח דר הבית ואחד יושב על פתח היערה, ושאר בני דינן של ב"ג יושבים בערי ישראל הוצרך הדבר לשאל וכלה בריאת, עד אדרי שרבו תלמידי שמאי והלל שלא שמשו כל צרכן או נתרבה המחלוקת בישראל, ונעשה התורה כשהי תורות, והחכמים שאחריהם שהיו בימי רבן גמליאל (8) ורבן שמעון בנו עד נשאו יתננו ביניהם ומחוקקים במחלוקת התנאים זה עם זה, ולא היה ביניהם ללמוד בפה אחד ולשון אחר.

אמנם בימי רבי בני של רשב"ג עלתה בירו לסדרם ולכתבם, תדו או דברי המשנה כאשר מסרם משה מפי הגבורה, והוכיח אמתתם באות ובגמולת, ולא מלכו חבר בלם, רק הן הן הדברים אשר לסדרם אלה הראשונים שלפניו, ומלך מדיקן בסנהדרין מצשה ובדק בן זכאי בעקצי תנאים. ואמרין בנמרא מסנהרא דבן זכאי דעלמא, וא סלקא דעתך רבן יוחנן בן זכאי הוא הדין קרו ליה חסא בן זכאי והבא רבן יוחנן בן זכאי, ומקשינן והתניא בהדיא מעשה ובדק רבן יוחנן בן זכאי (9) בעקצי תנאים ואסקינן אלא תמדי הושב לפני רבי הוה ואמר מלחא ואתברר פעמיה לרביה וקבעיה בשמייה (מ"א). הנה מימות הלל ושמאי מה ששנו חכמים מעשה ובדק בן זכאי בעקצי תנאים כתב רבי ג"כ במשנה ולא שנה הדברים מלכו (10). ועוד מרתנן בעירובין וא"ר אבא (11) איכא אינש דלשאל להו לבני יהודה דדייקי לישנא מאברין תנן או מעברין תנן, אכתו תנן או עכוון תנן, הלא תראה כי גם לרבי עצמו מסדר המשנה נשאר הספק והוא אמר מאי דתני

(*) בח"מ כתוב בבית המקדש. (1) בד"ק מיד, וה"ל ס' בד"ק. (2) ג"ל ביום. (3) בד"ק דניש הלל. (7) בד"ק במקום רב"ז טובב בן עמי. (8) בד"ק ולא סתניח. (9) בד"ק ולא שנה. (10) בד"ק ואמר רבי.

כמו הברייתא רק לעיני בם כמו שמעין במשרש או בלשון אורכות דברים נ). אבל עיקר הסמך בישראל היה על אלה ההלכות. וקבלום כלם באמונה כאשר הבינו ולא נמצא אדם חולק עליהם.

ברוך היה סדר רבי את ששה סדרי משנה, לא שהניחו הראשונים רוב הדברים לאחרונים רק שהראשונים לא נצטוו להספיק כי דברי שבעל פה המה, ובל אחד ואחד מן החכמים היה יודעם בקבלה, ולא נצטרכו לכתבם בספר, עד שחזר בית המקדש וקמו תלמידיהם של אותן הראשונים אשר לא ידעו כמותם. המה נצטרכו להספיק. הלא ר' אליעזר בן הורקנוס שהיה ראש תלמידי רבן יוחנן בן זכאי במשך שאלוהו על אלה הדברים המפורשים בימא [סו] חלה מלני כנשה ממזר ובית אשם, לא השיב להם דבר רק דחה אותם. ושנינו כי לא מסני שהליגן בדברים אלא שלא אמר דבר שלא שמע מפי רבו לעולם. ועל כן נצטורך רבי לכתבם בספר ולחבר ששה סדרי משנה אחר שבער שני הודות מגזות הורגן הבית.

ועל דבר המסכתות אשר ואיחם בהם מוקדם ומאחר דעו כי כאשר סדר רבי את המשניות לא סדר אותן לפי המסכתא זו אחר זו אלא שנה כל אחת בפני עצמה, מי שחשק להקדים מקימה ומי שחשק לאחר מאחרה. ולא ידענו איזו מסכתא לסדר רבי ראשונה, אבל ההלכות שחיק כל מסכתא ומסכתא סדר רבי אחת אחת, ואמרין רב הונא אמר בנדחא מסכתא לא אמרין אין סדר למשנה אבל בתרתי מסכתא אמרין אין סדר למשנה, ועל כל אחת מהן יש לומר כי רבי למדה ראשונה. וכל מקום שנמצא סתם ואחר כך מדלוקת במסכת אחת אמרין אין הלכה בסהם, או מדלוקת ואח"כ סתם במסכת אחת אמרין הלכה בסתם מאחרא, אבל בשתי מסכתות לא אמרין מפני כי אין להן סדר. ורב יוסף נמי הכי סבירא ליה, סידה אמרין אבנא דדחיא מסכתא היא.

ואשר אסרתם למה הקדמו ספרים ושקלים, הנה אנוהו כן למדנו אצל החכמים שקלים ואח"כ ספרים, אבל דחא סבה לפני ד"ש ואחריו כן ראש השנה, ואפשר שלמדו איהם בחלוף, אמנם יש לומר כי ראוי להקדים מסכת שנת תולדה כי היא ראשונה במעלה, ואחריה מסכת עירובין הדומה אליה וענינה אחר. ואחריה מסכת סוכות מפני כי הסכה ראשון לכל המועדים והתנים לכל השנה. ואחריה שקלים שהיא לפני תשעה ואחרא מפנינו. ואחר שקלים יש ללמד סדר יבבא הדרמה לשבח

(3) ב"מ בלישני שיד, ת"ל בלשמי וידעו כפי ב"מ.

מלבד אלה לא נדאג כיום. מפני כי ליה אשר לקשום חזרתם היו בתרתי החכמים והם היו תלמידי ר' עקיבא. וכך אמר ר' שמעון תלמידיו בני שנו מדות שתרומתי הי תרומות מדותיו של ר' עקיבא זקן. וכבר אמרו לכן של ראשונים נפתחו של אולם האחרונים נפתחו של היכל. וקא מפרשין ראשונ' דהו ר' עקיבא. ועוד הוסיפו החכמים לומר דאפילו אדם הראשון שמח בהצמט ר' עקיבא בשהראו הקב"ה דוד דור חבמיו. וגם ר' דוסא בן הרכינס אמר לר' עקיבא אתה הוא עקיבא בן יוסף ששמך הולך סכוף השלם ועד סופו ביבמות [סו]. והגדול בהצמטה בכל תלמידי ר' עקיבא הוא ר' מאיר. כמו שאמר בעירובין א"ר אחא בר הנינא גלי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שאין ברדו של רבי מאיר כמותו ומפני מה לא קבעו הלכה כמותו לפי שהיה אומר על סמא סהור ועל סהור סמא ומראה פנים לשניהם. וע"כ היה אהוב וחביב בעיני רבי עקיבא וסמני בגשוחו. והנה רבי אחא בהלכה בדרך רבי מאיר והוא היה נ"כ דרך ר' עקיבא וזה לפי שראה רבי ר' דרך רבי מאיר קצר וקובץ לומר, ודבריו מדוקדקים הרבה יותר מכל חבמי התנאים ואין בהם שפת ידע. וכל ענין עולה בגשימו מבלי הרבה דברים אשר אין להם צורך, ומאמיה לא החסיר ולא אפלה דקל כל בא במקום צד ודרך קצר. ובמלל כל מלה וכלה גדולות ונשלות בה. ולא כל אדם תבס דיע לתבסם כן. מכתוב לאדם מערכי לב ומד' מצנה לשון. ואע"כ שכל החכמי שרים בפסיהם. אכן אחרי היה ר' עקיבא רחב לב, ותלמידו רבי מאיר נ"כ רחב לב, ע"כ היה סדורם משובח מכל התנאים האחרונים. ולכנה הוא לקט רבי הוסיף בה גם כן ששני בימיו וסדרה לפי ביתו, ועשר בה נ"כ כל תורפי (6) ועיקר מדלוקת החכמי, מפני כי הוא היה מאותן החכמים ששמעו מרבתם החולקים. ועוד אם נמצאו כמו כן יחידים החולקי ולסורים דבריהם בסתם, ואיש השימוע את דבריהם אולי יבוא לירי שעות, ע"כ פרש כי כן היה הדבר כדי לנבול את הספק. דתגן בעירתי א"ר יודהה למה ננוסו דברי יחד בין המדוכים לבמלך שאם יאמר אדם כך אני מקובל יאמר לו סמא דברי איש פלוגי שמשע [לא משנה ר']. ואחרי הבינו בני אדם חרעלה סידו דמשנה ואמתת השעמי והם הוקדוקו הדברים, קבלו אלה המשיגות אשר שנה ונתפשטו אלו ההלכות בכל ארץ ישראל, ואלה הן ההלכות ולא. וכל שאר ההלכות נצטוו ונחשבו בעיניהם

(6) ב"מ תרי.

ויחזקן, ליהוה יום הכפורים דומה לשבת ואע"פ שבגדור שנה היא אחד ואחד השנה בכל זאת ערשה, היא ממנה, כי כמעבר קל לפני יום הכפורים הוא. ואחר סדר יומא יש ללמד מסכת סנה' להיוהו אחד יום הכפורים חג גדול הוא דומה לפסח, ושינו כי יום טוב כעין שבת הוא. ואחר מסכת סנה' יש ללמד מסכת יו"ט כי ענינם אחד. ואחר יו"ט יש ללמד מסכת ראש השנה כדי ללמד ואזריה מסכת תענית מפני שאחר ראש השנה נזון רביעה וזמן וריעה, וכלם כענין אחד הם. כן הודגלו התכנים ללמד, וכי שרצה להקדים או לאחר הרושות בדו. ואע"פ שראינו במסכתו שאמר מכי' הנא ממסכת פלתי סליק, כגון מסכת סוטה דקאמרין בגמרא מכי' הנא ממסכת נזיר קא סליק, וכגון מסכת שביעות דקאמרין מכי' הנא ממסכת קא סליק, אלמא דיש להם סדר. ומאימתי קורין על פסקא דקרא.

ולענין תוספתא דר' חייא דתיא הוא מסורה, ולא ידענו בבירור אם בימי רבי סדרה או אחריו, אבל אין ספק כי אחר שנסדרו הלכו' המשנ' סדרה תוספתא' וברור כי דבריה מאוחרים מן המשנה הם. אמנם לא נודע על נכון אם מת' ר' חייא בימי רבי או אחריו כמו שהקדו נכתובות רכי חנינא בר חמא י'שב בראש, והא הוה ר' חייא דפיק מניה. ומתוך נח נבשטה דר' חייא. ואע"פ דמקשינן התם דאמר ר' חייא אני ראיתי קברו של רבי הורודתי עליו דמעת, ועד, אמר רבי חייא אותו היום שמת רבי בשלה מדעו, ועד' כשהיה רבי נכנס רבי חייא לבקר וכו', ואמרין אי בעית אימא איפוך ואי בעית אימא לא הישך כיון דר' חייא עוסק במצור' הוה סבר לא אפגיהו [ק"ב]. הלא נראה מזה כי הדבר ערנו בספק. אמנם זה אמרו התנאים' כי בימי רבי סדרה תוספתא למדוה מן הזמן שהוא מתדרשו של ר'. ונראה שהיה דאמר בתרגומה דהנהו תרי אלמי דהוו בשבתיה [ב] דר' בני בריתא דר' יוחנן בן נדבא ואמרי לה בני אהמיה דרבי יוחנן דכל אימח דההו עיל רבי לבי מדרשא הוה עילי ורבי קמיהו ומניחי בשיניהו ומרדשין שפותיהו ובע רבי דרמי עליהו ואיטרי, ואשתכח דהוו גמירי הלכתא וספרא וספרי ותוספתא וכלהו תלמודא [ג"א].

ואשר אמרתם מה ראה ר' חייא לכתב' ולמה לא כתבו ר' עצמו, זה עשמו. כי אלו בקש ר' לכתוב ולחבר כל מה שנשנה בימיו היו הדברים ארוכים

(ה) ב"ב בשבועות "היום משכנתה משכנתה. (ז) בח"ס כתוב איתקין, וב"ב איתקין. (ח) בח"ב ובגון קלה, וחד' וכנס כללות, וכן בש"ז.

ויגעים והיו מתעקין (ג), אכן רבי חזק וכתב עיקר הדברים דרך כלל (ד) ובלשון קצר, כי אפילו אחד הדברים יש ללמד ממנו כמה מעמים וחלי תלים של הלכות הגרות גדולות ונפלאות. כי בערת העלין התלמוד המשנה, ובא רבי חייא ובא ברביהא פרשים ופנים לאלה העקרים והכללים, רוב המעמים המבוארים (ז) באיכות גבירתא שרשיחם במשנה. ועליהו אנו נסמכין. דאמרין בתענית אילמא תלא נפשה באסקריא (ס) דספיתא אמר אי איכא אינש דשאל מינאי מלתא במהניחא דר' חייא ורבי אושעיא ולא פשיטנא ליה מסתנהין נפילנא מאסקריא ושבוענא (נא"א). הלא ראינו כי כל מה שנמצא ברבי ר' חייא ור' אושעיא יש בידנו לבארם מתוך המשנה. ובא אילמא להראות החכמה על' הענין הזה לפני ר' יוחנן ונאשר נא ההוא סנא (ו) ולמדו האומר חנו שקל לבני בשבת והם ראויים לתח להם סלע נוחנין להם סלע וכו' הא מני ואקמח בר' מאיר דאמר מצדה לקיים דברי המס. ואם היה נא רבי חייא לחלוק בגבירתא על רבי אין שומעין לו, כגון דבר שראה אותה רבי הלכת וסתמה במשנה אע"פ שהיתה בה מחלוקת בראשונה. וכאשר נא ר' חייא לפרש כי היחה בה מחלוקת בראשונה אע"פ שבמשנה היא בסתם, הנה אנהו הולכים אחד המשנה, ואין אנו חוששין אל הכוונא היוצאת מן המחלוקת, דרבי מאיר רבי יוסי כי פליגי תרדיהו הלכה בר' יוסי. ובמקום שהסכים רבי במשנה רבי מאיר אנו עושים כהסכמתו, אבל אם ישר רבי המחלוקת במשנה או אנו זוכינין על הכלל כגון ר' מאיר אומר כך ור' יוסי אומר כך הלכה ברבי יוסי. ואם מצא ר' חייא את הפועם מדוע חלק רבי מאיר על ר' יוסי במשנה הסכים בגבירתא רבי מאיר לא נקבל ממנו. ברביע מיניה נדעם שמעיה דר' אבהו מרבי אבהו סרכבו במתניתא ומחלוקת בגבירתא מאי אמר ליה הלכה כסתם, מחלוקת במתניתא וסתמא בגבירתא מאי א"ל וכו' ר' לא שנאה ר' חייא מניין לו יבמו' מב"ב. כי ר' חייא תלמיד ר' יהושע ואשר למדו רבי הוא הדבר אשר עשה ר' חייא ואין מאוסה לו' חייא אלא מה שהיה לרבי ואפילו דוק דרבי המשנ' הכריע מפירוש בגבירתא. כההיא שזכרנו בעידוכין רמבו פרוץ כעמוד דאמרין חיובתא הלקתא כותיה דרב פפא, ומקשינן חיובתא הלקתא ומקשינן אין משום דדייקא מתניתין כותיה, דתניי שלא היו פרוצות ויתרות על הגבין (י"ב). וספרא וספרי דרשי

(ז) המבוארים היא לפי ח"ס דרש"ש, וברפ"ק דנשיין בשעת. (ס) בח"ס כתוב בקדמא בעבורא. (ז) כתוב רח' והוא סבא דר"ם שהיא מוכי' ההוא סבא הוא אליהו.

כמו משנתנו, דמומן חקונה נתפשטה בכל ישראל אלא קלי קלי. כדאמרין ביבמות א"ל ר' יוחנן לרש לקיש ראיתי לכן שרת שיושב הורש כמשה מסי הגבורה, וא"ל לאו רידיה היא מתניחא והיכי תני לה בתורת כהני', נקט ר' יוחנן תנייה בתלמיא יומי, וסברה בתלמיא רח' [צ"ג]. ואהורי כן קבש סברא וכפר ותרססתא וכל התלמוד. ואין קץ פ) לאלה הבריות וכל אחד מן החכמי' למד אותם מפי רבו כמו שאמרו במציעא אשכחיה רב פפא בר אבא לרבה בר שמואל א"ל תני מר מידר בשכיר אמר ליה תנינא. וחכמי אמוראים שהיו אחרי רבי נצטרבו יותר לאלו הבריות, כי סנה הוציאו כל הדברים העמוקים אשר נאמרו במשנה לשון קצר וברורים ובכללים, ומזהם יצאו ענפים חדושים ותולדות, כי רבי לא הוזכר כי אם עקריהם ולא הביא את הגזרות שוות אשר להם. ועל כן הצטרפו החכמים לפלפול וסברא. והצטרפו אל אותן הרברים כדי לדמותן אל הדומה להם, ולהביאם בכללי עיקריה'. דאמרין בעירובין רב חסדא רוב ששת מד הוה פניעי בהדי רב חסדא מרתע ממתיניה דרב ששת ורב ששת מרתע מפלפוליה דרב חסדא (סו). ושבתו רבנן למאי רבמי רבנא דמגליין ליה פניעי תורה דכיון רגמיר וידע כמה תניני תני מלחא רקיפס ליה ומלחא דמרות ליה ומלחא רעמיקא במשנה זו ברורה במשנה' אחרת, כההיא רסבריהין רבא רב אחא בר בנימין א"ל אמי א"ל אמי א"ל ר' יוחנן מאי דכתיב כי בתחבול' תעשה לך מלחמה בני אהה כוצא מלחמה של תורה בני שיש בידו חכילות של משנה, קרי רב יוסף אנשייה רוב תבואות בכת שור [מ"א]. ואצ"ל מי שלומד ואינו יודע לפלפל אי זה חרוש ואי זה גולד בא ממנו, מפני שלא שנה את המשנה בגאור, ולא ידע לרמות ענין לענין ולהוציא עיקר שלו מהוך המשנה, בכל זאת שוב הוא ממי שמפלפל ולומד מסברא ואינו גמיר בטה שלמד ואינו יודע מה שאמר. מפני שבעיל הגמרא יכול להורות אלה הדברים ששמיצים הלכה למעשה. ומי שלומד מסברא לא יכול, מפני שמי שאינו גמיר מוציא הדין בסברא, אבל מי שהוא גמיר כאמור הוא יודע איך להוציא הדין מןמברא ט).

ובכל מקום שתולקים אמוראים וסוגיא בעלמא כאחר מהם ובבריהא שנו דעת השני. או אנו עושים כאמורא והוא אשר גם המשנה תלמד

המקרא הם, להורות איך נרמזו ההלכות במקרא. ומלפנים בבית שני בימי החכמים הראשונים, כן היו לומדים אותם לפי הרוך הוה. וכאשר ראו החכמים דבבריות אחרות שלא מרבי חייה ורבי אושעיא יש בהם שבושים, ויש בהם פשי הלכות הדומים לכללי חידים ודרש בלתי מדויקים, וכי אלה הבריות המסודרים מרבי חייה ורבי אושעיא טובים מכלם, לקטום החכמי' ושנו אותם גרבים, ועליהם אמרו בגמרא תנו רבנן. בכל זאת היו מצויא' ג"כ ברייתות אחרות אשר הנו גם החכמים כל אחד ואחד כפי שלמדו רבו, וגם התנאים למדו אותם ביניהם, כיון אחי תנא רבי רבי חייה, בר אשין תנא רבי רבי אמי, ובר קפרא גם כן תנא משניה אחרות. ובכמה מקומות אמרו כדקאמר לוי במתניתין, ודר' חייה ור' אושעיא עלו על כלם, וכל אחד ואחד היה לו מרביות ברייתא על כל מסכתא ומסכתא. כמו שאמרו תנא רב שריבא פ) כדקדושין דבי לוי, כי גם הוא ממשמשי ג) רבי היה כבר קפרא וכו' תימא וכו' אושעיא. וחכמי בגל אשר היו לפני רבינו הקדוש ג) היתה המשנה עמהם, כי היתה ביניהם תורה הרבה שהרביצו במקומות הישיבה. כמו שאמרו ביבמות אמר רבי עקיבא כשירידי למהרעא לעבר שנה, ובסומבריהא שדיה בה הגניא בן אהר רבי יהושע [סו]. ואמרו במסנהדרין צדק צדק תרוחן הך אהו בית דין ישה ובמסנהדרין אחר רבי חנינא בן רבי יהושע לגולה והוא שקראוה גולה משום דהתם היו משיאין משואות, דתנן בראש השנה עד שרואה את כל הגולה לפניו כמדורות אש ואמרין עלה מאי גולה אמר אבוי שומבדיחא. הילל הוקק עלה סבבל והיה נשיא בארץ ישראל. ובימי רבי ואהורי היו קורין בארץ ישראל לאלה ההשניות דבני בני ל) בשם משנת רבי נחן. ומדשמואל אמרו גם כן בכמה מקומות תנא דבי שמואל, ואלה המשניות אשר למדו תלמידי חכמי' הראשונים לא נאמרו בשם ר' עקיבא פ). דאמרין בכמה מקומות תנא דבי רבי ישימאל ו), והיו ברייתות ג"כ לראשוני ראשונים כדאמרין בעירובין תני רבה בר רבי מרי רבן יוחנן בן זכאי, וכל הבריות האלה לא קבעו ללמד' לכל בני אדם, כמו שנקבעה ברייתא דר' חייה ודר' אושעיא, ולא נאמר בהם תנו רבנן אלא תניא, ותנא, ושנא ז).

וסברא וכפרי גם כן לא נתפשטו אצל החכמים

ה) ב"ק מסברא. וצ"ל שריבא כמו בח"ט ת"ש. ג) בח"ט רחא מי שמעיה רבי, ובי"ק הוא נמי כבר שמעין דר'. ג) ב"ק ורבנן רבבא והוה קמה רבנן, יח"ט ורבנן רבבל קמה רבינו הקדוש. ז) ב"ק

ה) חלקה חיבת רבבליא לשנים רבבל אי. ס) בח"ט חין מר"ע והכונה חין מתלמידי ר"ע. א) כותב בח"ט ובש"צ אבל ב"ק דבי שמואל, ז) ב"ק כותב ותנא חיטא. ח) בח"ט כותב הוה ליה קץ בפניו. ט) בח"ט מסברא.

כמהו. כהיה דאמרינן בודזים רב יצחק בריה רב יהודה הוה שכיח קמיה דרמי בר חמא שבקיה ואויל לקמיה דרב ששת, יומא חד פגע ביה אמר ליה רמי בר חמא אלקמא (6) נקטן רחא אתי לה ליר משום דאולת לקמיה דרב ששת הוית לך כרב ששת, אמר ליה לאו משום הכי אלא מר כי בעינא מילתא מיניה פשיש לי מסבא ואי משכחנא מתניתין פרכא לה רב ששת כי בעינא מילתא מיניה פשיש לי ומתניתא דכי נמי משכחת מתניתא ופרכא מתניתא ומתניתא היא, א"ל בעי מיני מילתא דאישיש לך כי מתניתא בעא מיניה בשל במקצת כלי אי פוען מריקה ושישיפה או אין פוען, א"ל אינו פוען מידי דהוה אהואה וכו'. הוא לא הנה הכי בברתא, התניא אלא במקצת כלי פוען מריקה ושישיפה כל הכלי (7) מה שאין כן בהואה, א"ל אי תניא תניא [צ"ב]. ומשום הכי בסוף הרויות כי איבעיא להו סיני ועוקר הרים איזה סהם ערף כדאצטרין עלמא לרבה דהוא עוקר הרים ולרב יוסף דהוה סיני, דהא אמרינן דקרי אנפשיה ורב תבואות נכח שור (סנהדרין מב"א). שלחו לה מהם סיני ערף דהכל צריכין למרז חשייא רזה הוא גמרה. ראה ר' חייא וסדר לברייתא שלו, והם אלה אשר עתה ילמדו גם החכמים ביהוד, מפני כי גאלה הראשונים רבו הויכוחים והתשובות עד מאד. ואשר הצטרכו החכמים לרבריהם אמרו (2) בנמרא ורקדקו בהם הוציאו את המציתים והשאר מציאו כי לא הוצטרכו להם, ואע"פ וברייתא דרב שמואל שהיתה בבבל היתה מדוקדקת ומסודרת כמו שאמרנו בסדר יומא על פר העולה ושעיר הנעשה בחוץ אמר רבא לא משכחת מוציא אלא או ר' אליעזר רכי שמואל או רבי עקיבא רתוספא, ואע"פ הנחתו אלה רבי שמואל, ואם מצאו ונסתארות הברייתא לא נספק עליהם, ולא נשנו ולא ידעו אם אמורים הם, רק אלה ר' חייא לבד היו לומדי' והחכמי'. וכן בברייתות אחרות הנקראו קטנות (7), כי אין להורות מהן, נגון הלכות דרך ארץ והנהגות אחרות.

התלמוד ג"כ ששאלת' עלי, הנה אפילו ראשוני ראשונים היו ידעו' אותו, כי אמרו כי היתה בידם הלכות המסורות להם, כאשר הוכירו מעשה וביקו בן זכאי בעוקפי תאים, ואף כי לא למדו כלם בפה אידו ולשון אידו אבל המעשים ידעוים שהם שוים וכלם אך ענין אחד הם. וכל אחד ואחד שנה לתלמידיו חבורים משונים זה מזה. כפי שקבל

מרבתי, ואמנם הלכותיהם ומעמיהם שוים אע"פ שגרסתם מחולקת זה מזה. והעיקר שלהם היו קלין וחמורין ונימטריאות ופנים של מדרשות, וכמהם שלש עשרה מרות יידיה ר' ישמעאל דורש, וכמהם כללים אחרים כגון סרוס מקרא ויתור מקרא, ורבוין ומישושין דורושין סמוכין (8) ודקש שני כתובים הגאים כאחד אין מלמדין, ולמד עליון מתחתון, ותשישת מלוכה ותפישת מופע, ודרישת מעם (9) מקרא וגורעין ומוסיפין דורושין, ויש אם למקרא ויש אם למסורת, נאמר כאן ונאמר להלן, מקרא נדרש לכמה מעשים (10), ואין מקרא יוצא מידי פשוטו, אין מוקדם ומאחר בתורה. דברה תורה כלשון בני אדם, דבר שנאמר בזה ובה ואינו ענין לו תנהו ענין לחבירו. דבר שחזרו מוכיח עליו, דבר שנאמר בזה והוא הדין לחבירו. פרשה שנאמר' ונשנית לא נשנית אלא בשביל דבר שנתחדש בה. הן מינה ומינה ואוקי באתרא, דרו לבא מן הדין להיות כנדון. ודברים רבים כאלה. כשהיו אומרים הראשונים הלכותיהם כל אחד ואחד כפי שלמדין, היו אלה הכללים לתלמודם. כדי להוציא מעמי התורה. כדאמר רבי אבהו אמר רבי יוחנן בערובין תלמיד אחד היה לרבי מאיר וסומכוס שמו שהיה אומר על כל דבר ודבר של שומאח ארבעים ושמונה מעמי שומאח, ועל כל דבר ודבר של שדחה ארבע' ושמונה מעמי שדחה. וכן יש להם גם כן פנים אחרים לתלמוד'. להראות חדוש' וענפי' התולדות, ואך ריניהם ואין אופני' ההקשים, ואך יש להתוור את הענין לעיקרו.

והראיה (8) כי היה התלמוד בידם כי על רבן יוחנן בן זכאי אמרו דעו הוויות רבני ורבא היה גמיר (בתרא קל"א), וגם למדנו רבי יהודא אומר דרו' וזיר בתלמוד ששגגת תלמוד עולה דון (אבות ס"ד מ"ג), ות"ל במציעא מעוסק במקרא מדה שאנה מדה, במשנה מדה שמקלפין עליה שטר, בתלמוד אין לך מדה גדולה מונו (ל"א). ואחרי סדר ר' את ההלכה והמשנה, היה להם התלמוד אשר בו היו מפרשים וקדוקי המשנה, ופרשי וכללי ומעמי המדרשים, כדתנו רבנן לעולם הזה רץ למשנה יותר מן התלמוד, ואמרינן עלה זא גופא קשיא אמרת בתלמוד אין לך מדה גדולה מונו וחדר אמרת דרו' רץ למשנה יותר מן התלמוד. אגור ר' יוחנן בימי ר' (ט) נשנית משנה זו. שבקו כולי עלמא מתניתין ואולי בתר תלמוד. הדר דרש להו ועלמא דרו' רץ למשנה

התלמוד ג"כ ששאלת' עלי, הנה אפילו ראשוני ראשונים היו ידעו' אותו, כי אמרו כי היתה בידם הלכות המסורות להם, כאשר הוכירו מעשה וביקו בן זכאי בעוקפי תאים, ואף כי לא למדו כלם בפה אידו ולשון אידו אבל המעשים ידעוים שהם שוים וכלם אך ענין אחד הם. וכל אחד ואחד שנה לתלמידיו חבורים משונים זה מזה. כפי שקבל

(6) מ' דוק, ובח"ם ארקסא. (7) ב"ק כ"ב ט"ז סי' הכלי. ובח"ם הוא כמו בנמרא דרך כל הכלי. (8) בח"ם כ"ב א"א. (9) ב"ק כ"ב קט"ז, (10) בח"ם ר' עקיבא.

יותר מן התלמוד. מאי דרש כדרש רבי יהודה בר אלעאי, והגו לעמי תשעם ולבית יעקב חטאתם, הגו לעמי תשעם אלו תלמידי חכמים ששגגות נעשית להם כדונות, ולבית יעקב חטאתם אלו עמי דהגן שאילו דונות נעשות להם כשגגות. והיינו דהגן רבי יהודה אומר הו זיהו בתלמוד ששגגת התלמוד עולה ודון (שם ל"ב). ותלמוד הוא חכמת הראשונים בי תוכנו יגלו מעמי המשנה, דתנו רבנן רבו שאמרו לא רבו שלמרו מקרא ולא רבו שלמרו משנה אלא רבו שלמרו תלמוד דברי ר' יהודה, דבי מאיר אומר כל שרוב חכמתו ממנו, רבי דסי אומר שאלו לא האיר עינו אלא במשנה אורת דהו רבו, ואמר רבא כגון רב סוזהו דאסבר לי ודחמא לספרון (שם).

ולא לה הראשונים לא היה התלמוד כחוב נספר והיו לומדים אותו בעל פה. כמו פירוש הכתובים אשר אנוהו מפרשים היום לתלמידי רילא, כי בלם למדו בו, זה למד באופן אחד וזה למד באופן אחר. כן היו מפרשים משנתם. וקראו לפירושיהם בשם תלמוד, והיה להרחבת לב, ולא הצטרכו אלא לעקרים. וכאשר נשלמה המשנה ורבי מת, נהמטפה תבונה ונצטרכו לקטף התלמוד וללמדו והיוספו בו כמה דרכים אחרים, ותקנו בו כמו אלה ראשונים ראשונים, כדאמרינן טנא הני סילי ודרשינן קראי, ותקנו בו הדרשים ותולדות דברי ידבר כמו שהיה בימי הקדמוני, גם תקנו בו מה שלא נצטרכו אליו אלה הראשונים, כמו פירושי דברים עמוקים, כי אלה הראשונים להיות תבונתם גדולה לא הצטרכו לפרשם. אך אחריהם נתמטפה החכמה. כמו ששינוי בטובה משמת רבי אליעזר נגנו ספר תורה, משמת רבי יהושע נולדה עצה ומחשבה משמת ר' עקיבא בשלו וזיעי תורה, ונסתחמו מעיינות החכמה (ס"ב). וכן היה גם כן בימי רבי, שתקנו בה דקדוקים אחרים זה אחר זה ככל מה ששנו. ואמרו סבדי תנא ליה הא למה לי למיתני הא. ובמקום שלא יכלו לתרצה (6) אמרינן ביבמות באן שנה רבי משנה שאינה צריכה, ומסקינן אצרכתא דכל מלתא ומלתא, ואמרינן מאי קפ"ל, ופרשו פרשים והקישו הקשים לכל הדברים האלה, ובימי רבי היה הוא מפרש להם פירושי כל דבר דבר כהלכות, והם הצטרכו לרבים אחרים אשר לא נצטרכו להם הראשונים. כגון במקום שהבין רבי דבר מה ולא הבינוהו החכמים האחרונים, פירש להם כדי שלא יסכרו עיניו, כגון דתסם רבי דברי

יחיד מתי שנראה לו כי ההלכה כמותו ולא נראה כן לחכמים האחרונים. כההיא דמצות חליצה, וכשאמר יחיד דבר מה וראה רבו שעמו כי ההלכה כמותו שנה אותה בסתם, כדאמרינן באלמנה דכתובות מתינתין מי ר' שמעון היא. ובמי שמת לעין מקנה משיב מרוב שבת מתינתין ר' יחזקה היא. ובדבאיא לו נמי מוח סימן, ורבות כאלה. דאמר לך מיני דבי פלוני היא ואתני לה ביהדיחא. אע"ג דסתמה רבי לא עברינן כותיה. ובמקום שסתם במחלוקת ערף שפי, כההיא דחליצה והמאיאומים בלשמה דמפרש במצות חליצה. אי נמי דתני לה במימרא דיהודה בלשון חכמים כי היכי דלעברון בותיה דאמר ר' יחיא בר אב"י יחנן ראה רבי דבריו של רבי מאיר באותו ואת בנו ושנאן בלשון חכמים, וראה דבריו של רבי שמעון בכפוי הדם ושנאן בלשון חכמים (חולין פ"ח). ומכאן למדו דסתם ר' מאיר לאו דיליה הוא להיותו יחיד אבל הוא לרבותיו לפי רבי עקיבא רבו. ועל כן כאשר ידע רבי שהמאמר ההוא לר"ם באותו ואת בנו הוא לרבותיו שנה אותו בלשון חכמי. וכההיא דשאר ישרף דהגן חכמים אומרים זה וזה האוכלו חייב טרף, ולא שניאו בשם רבי מאיר שדבי יהודה חולק עליו. כדי שלא נמצה לומר בכלל כי ר' מאיר ור' יהודה הלכה כן יהודה הלכה כר' מאיר. דאמר רבא מאי שטמא דרבי מאיר אין לך כל סדק וסדק מלמעלה וכולי שמעתא, ותניא נמי הכי. על כן באו חכמי האמוראים של התלמוד ופרשו אלה העינים. במקום שהבינו כי כן הבין רבי וכי ההלכה כאותו יחיד יגלו את הדבר ההוא, ובמקום שלא הבינו לא גלו את הדבר כלל. כההיא דמביא במס' יו"ט אמר רב יהודה אמר שמואל אין מביאין עצים אלא מן המוכנין שבקרפף. ומביינן דהא אגן תנן מן הקרפף ואפילו מן המפוזר, תיובתא דשמואל, ומפרקינן מתינתין יחידהא היא, ומביינן לה סיוע מן הברייתא (לא"א). ובמקום שמצאנו במשנה דבר משובש וצריך לגמור ממנו דבר שיש בו קושיא ולא סליק אמרינן גמור מכאן כך וכך. כההיא דארתו ואת בנו דאמרינן א"ר יחיא א"ר יחנן פרת חטאת אינה משנה, עגלה ערופה אינה משנה, הלא ראינו כי סליק מן המשנה ולא סליק מן הברייתא (2). ולפעמי' תרדה המשנה כולה מן הסגרא לגר. כההיא ששינוי בשהירות מסדק של פשתן שנישלו שיניו (כלים פ"ג מ"ח), האמרינן בהחולק ר' יחנן ורש לקיש דאמרינן תרייהו זו אינה משנה (מנ"א), ספספא ומברייתא. יבד"ק אלמא אי סלקא מתבוחא ולא סלקא מברייתא.

(6) בה"מ דחכי דלא דאק כלי האי, ובד"ק דחכי דלא יכל לתרצה. (7) בה"מ אלמא קשיא ולא סלקא

לפומי רב ומפומי רב לסומיה רבי ולא היה ידענא מאי קאמרי (קל). ובכמה מקומות אמרינן רב תנא היה ופליג. והיו ג"כ חכמים אחרים שהיו אמוראי לבר כגון שמואל ורב שילא ורבה בר בר חנא ורב כהנא קמא ורב אסי ובסוף ימייהם רב ארא בר אבהו ורבה בר אבהו זקנו, ומביט הנשיאים היה, כי הן קבלה בדינו כי מביט נשיאים אנתנו. ומרע רבה בר אבהו, ואחרי כן ר' חנינא ההם ורבי ינאי ורבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש ורבי יהושע בן לוי ורבי שפעין בן אלעזר שהיה משמש ומשמש עד ושמואל בנבל, ובגל זאת גילה החכמה בבבל רב מאר. ואחרי הדורות האלה רוב נחמן ורב יודא ורב הונא ורב חסדא ורב ששת בנבל, וחכמים אחרים שהיו באים ושיבים, כמו רבי אבא שהיה משאית הראשונים ורבי יצחק נפחא ור' יורא ורבי ירמיה ורבי אבהו ורבי חנינא בר פפי, ואחרי כן אבי ורבא, ותרב הגויה בארץ ישראל ונחמטפח שם ההוראה מאר ושבו אלה שהיו שם מן הבבלי כמי רבין ורב רמי וכלם ידו הנה. ובכל דור ודור מן הדורות האלו היו להם הלכות אשר היו לומדים החכמים ומסדרים אותן חסדי. כדאמרינן בבריכת רב חייא בר אבא היה מחדר תלמודיה כל תלמיך יומין (ל"ח ב) ואמרינן בפסחים נמי רב ששת היה מחדר תלמודיה כל תלמיך יומין ומתלי בעברא דשא ואמר חדיא נפשיא חדיא נפשיא לך קרא לך תנאי (סח"ג). ומכל אלה הדברים שהיו לומדים כלם כל רב ורב היה מפרש אותם לתלמידו עם פירושים אחרים ורקדוקים נוספים, והיו מחדשים גם כן הלכות למעשה בכל השאלות שבאו לפניו, ונשאו ונתנו בהם. והיה להם מחלוקת בין איש לחבירו. ובבא דור אחר נחמטפח החכמה עוד. ואלו הדברים אשר נתבררו לאלה הראשונים ואשר פרשום לתלמידיהם כגון הפירושים שאינם מצטרפי כל בני אדם ללמדם ולקבועם בגמרא, והבינו כי יש בהם ספיקות וצריכים לקבוע אותם בנידא אמרום בישיבות וקבעום בגמרא וכל החכמים למדו אותם, כדאמרינן בעירובין לענין עירוב שנתנו גאילן, יחיב רבי חייא בר אבא ורבי יוחנן ויחיב רב נחמן גביהו ויחיב וקאמרי האי אילן דקאי היכא אילימא דקאי ברשות היחיד וכו' ואמרי בסוטה א"ל רב נחמן יישר וכן אמר שמואל, א"ל פתיריהו בה כולי האי אמר להו אנתון נמי פתיריהו בה מובא אלא הכי אמר להו קבעיתו לה נמי בגמרא (ל"ב ב). ובכל דור אחר

ולא עבדינן כוונה, אלא משום דמסיימי בה דרוקני וכו' (שם). ואי צריכא מתניתין לחסורי מחסרינן לה, ואי צריכא לתרוצי מתרצינן לה ואם נמצא טעות במשנה והברייתא מתוקנת יותר ממנה או יש לברר הדבר ההוא. כדתנן בבכורות בית שמאי ואמרי לא ימנה ישראל עם הכהן על הכפור וכו' היל מתירין ואפילו גוי ואמרינן עלה ב"ה רמתניתין רבי עקיבא דבריייתא היא, והלכה כרבי עקיבא (ב) דבריייתא דאמר אפילו זרים ואפילו גוי (ל"ב ב). ואם נמצא תנאים חולקים, אמרינן במאי קא מיפלי ומפרישין טעם כל אחד מהם ונחמש אחר ברייתא מצוהא כדי לברר ההלכה, או להוציא מהן הספק והוא. ואמריס להם היכא רששכחין להו. כההיא דהשולח במסכת גפין א"ל רבי ירמיה לרבי יורא (ג) סוק עיין בה בפלתיך [מ"א]. ורקדוקו בה והעלו כי כל אחד ואחד לשעמו ולהלכתו, ועל כל אחת ואחת מי אמרה, וכדעת מי הם, חוץ מפלוגתא ואמרוס. וקושייהון וחיובתיהון וחיובתיהון ושירוקיהון ודחיותיהון ואקמתיהון ולאפשי (ד), ולמכתב אריז (ז) תלמוד דנפשי מובא, וכן היה גומן חכמים הראשונים כאשר אנהנו מפרשים את הפירושים שלנו היום, כל אחר ואחד מרבתיו טראו ונכין, תואו שניה לכל אחר מהתלמידים כפי הצורך ונפיקו ונפיקה שבהם. יש שאמרו להם רב רמס ראשי ורבי ועקיס והשאר הטא בדעתם. מהם אשר הצטרכו לבאור ותרזינו את דבריהם להם, בהקיש להם הקשים ודכיינים, והא דאמרינן ער דאפטר רבי גמריהון וכלהו תלמידי כל חד חד תלמיד לפני רבו היה וקאי דאחרינן מתניתין, כל חד חד תימודו לפי משנתו הוה. ואורי שנסדרה כל ימי רבי רבי רבי להם המשיכות הוה. וגמר להם טעמי ההלכות שלו, ואחרי מות רבי הצטרכו ללקטם וללמדם גסה אחד ולשון אחד. ואחרי רבי היו תנאים מרחה כגון ר' נתן ור' שמעון ורבין גמליאל ברי, ומכהא כגון ר' יאשיה רמן הוצל, אמנם לא למדו מאומה מן המשנה אלא מה שהיו לומדי לפני זה. כדמפרש בספרו של אדם הראשון במציעא רבי ורבי נתן סוף משנה (פ). והיו גם כן חכמים אחרים שלמדום (ו), תנאים ואמוראים, כטורבי חנינא ורבי ינאי והם רב תנא שהיו תלמידי רבי, למדו מרבי ורבי חייא. דאמרינן בחולין א"ר יוחנן קמיה כד הוינא יתבין שבע עשרה שותן אחורי רב רב קמיה וכו' והוה נפקין רנו ממומי רבי

(6) בה"מ כתוב כבית הלל דבריייתא. (ג) בה"מ לר' עקיבא ובגמרא דירן לר' וריקא, וצ"ל לר' יורא.
(7) בה"מ להנפשי בד"ק אריס. בה"מ מתניתין כנסך,

ובד"ק ספנין. (ז) לפי ה"ם ראתינן ובר"ק דאיתין ואולי כיוון לומר דאית איתן פ' אשר חס.

החכמים החזירימי. לא שמי שלא ידע אותם החכמים הראשונים אמנם הניחום להדור הבא אזריהם להתגדר בהם ולא נצטרכו להם בני אדם בימיהם. כמו שאמרו החכמים בחולין העיד רבי יהושע בן דוד בן חזיו של ר' מאיר לפני רבי על ר' מאיר שאכל עליו זיק בניה שאין אחריו רבי את בית שאן כלו על ידי חברו עליו אחריו רבי אביו אמרו לו מקום שאבותיך ואבות אבותיך נהגו בו איסור ואתה תתחזק בו היתר ורש ליה מקרא היה ונתת נחש הנהושת אשר עשה משה כי ער הימים היום היו ישראל מקפריאם לו ויקרא לו נחשתן אישש בא אסא ולא ביער החלא כל ע"ז שנעלה אסא ויהושפט ביערם אלא מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו אין אני נמי מקום הניחו לו אבותי להתגדר בו. סמאן לתלמיד חכם שאמר דבר הלכה שאין מוניחין אותו ואמרו לה אין מוניחין אותו ואמרו לה אין מוניחין אותו. מאן דאמר אין מניחין אותו דמתיב כי לא יונה לשלם ה' סאן דאמר אין מוניחין רחביה ולא יתן החשן וסאן דאמר אין מניחין אותו והתן מסרבו ודודי הלכ רבו מחלוקות בישראל [ג"ב].

זאת היא התשובה למה שאמרתם מדוע הניחו החכמים הראשונים את הדור לאמוראים הלא מצאנום דבר מופלג שאמרו אזריהם והניחוהו הקרמונים להתגדר בו, ולהתקן באלו הדברים אשר מהם נספק התלמוד דוד אהר דוד. כמו שצונו בבגדורין שבע סאה געיי בעו דהאג ואודותמל במגדל השורח בארז ואמר רבא בגדורא (י) למבעא געיי והא בשני דרב יהודה כלו תנויי דהו בנייקין ואלו אן קא מתנין איבעיה סדר' (ס) ואלו רב יהודה כר דהו מטי האשה שבושת יד בקדוה ואמרי לה ויחיים שבושן במרפיהון מחורים אמר ריבא דרב ושמואל קא דתיקן הא ואלו אן מתנין (ו) תליסר מתיבתא ואלו רב יהודה כר דהו שליף מסאנה אהא מישרא ואן קא מצעריק נפשין וליכא דאשנת בן אלא קב"ה לבא בעי רחביה דח' יראה ללבב (ק"ו).

לפי זה גילה ההוראה דוד אהר דוד עד רבינא ואהר רבינא נפקה, כמו שהבין שמואל ידועהא בשטרו של אדם הראשון שהיה כרוב בו רבי אשי ורבינא סוף הוראה. ואהרי כן אע"פ שלא היה הוראה היו מפרשי פירוש' וסבורה הקרובות להוראה והם נקראו רבנן סבורא. וכל מה שהיה תלוי בספק (י) שריהו. כגון רעומי ורב יוסף ורב אחאי מבי דתיים דאמריין בנפק, פירש וצלקג וכו' ובי דתיים

דוד היה החכמה הולכת ומתמעטת, ואמר רבי יוחנן בעירובין ואנו לבנו נקב מהם סוקית ואמר אבי ואן כסינתא בגדורא (ס) לגמרא ואמר רבא ואן סאנבעשא בקירא (י) לסברא ואמר רב אשי ואן סאנבעשא בגדורא (ג) לשכחה (ג"א א). וכל מה שהתעמשה החכמה ונתחילו ספקות, אלו פירוש הראשונים שלא היו קבועים בימיהם קבעם עכשיו ולמדו' והיו עשים מהלכות אלו החכמי' הראשונים וכששנו עשה נגמרא. ואם החכמים כלם שמועו לאתו הלכה ואמרוה סאדו ולא נמצא ביניהם מי שקדם לאמרו או נאמרו בסתם. ואם הקדים אחד אשר שמועה אמרוה או נאמרה בשמו אמר רבי סלוי. דאמריין בסתמה עלא אקלע לשומריהא א"ל רב יהודה לרב יצחק בריה זל אמסי לי כלמלה דשרי דהו היכי מביל אל סדריה לאבי כי אתא א"ל ומביל בין קדש לחל דהו לא ארא לקמיה דאבה א"ל היכי אמר א"ל אסא לא אולי אסא סדריהה לאבי ואמר לי המביל בין קדש לחל א"ל רבננותיה דמר וסדריהה דמר גרמה ליה למר ולא חיטא שמועהה ממוסיה [ק"ד ב]. והמיד כשדקיק חכם ואמר הלכה כמי רבו ולא כמי אחרים או היתה הלכה כרביה יותר. דאמריין בבבבא אמר רב סמון בר יצחק קבעה עלא לשבטתיה טיבי בנימין בר ישת חדי בה רבי ודא לו סח ענין רבי בנימין בר ישת אצל ר' דייא בר אבא דייק וגמר שמועהה מפייה רביה ורבי בנימין בר ישת לא דייק [לח ב]. ועד אם אמר בשם רב אחד הוא משובה יותר. דאמריין בחולין כי סליק רבי דייא אכל מוגרמא דרב ושמואל אמרו ליה לאו מארתי דרב ושמואל את א"ל מאן אמרה יוסף בר דייא יוסף בר דייא מכלי עלמא גמיר שמוע בר יוסף ואיקפד אמר אטא מכלי עלמא ומירמא אטא מרב יודאה גמירמא דאשלו ספיק דגברא נירמא דאמר רב יהודה א"ד ירימה בר אבא ספק משמיה דרב ספק משמיה דשמואל שלשה מתורין את הנכר כמקום שאין מוסדות [יה ב]. ובמקום שאמרו וזתמנים כלם דבר אחד נאמר גלשון אמרי לה, וכאזת נאמר דברים והאלה בסוף התלמוד דוד אהר דוד, כי כל דוד דוד קבע בתוך התלמוד כן הסמיכות אשר התחדשו להם ומעשים ושאלות שבאו לפניהם, כהיא וסגהרין דאמרי רב כהנא ורב סריא תגו להו סגהרין כי רבה אמרי ליה ומאי אמריין בגדהרין גריהא וכלי שמועהה (מ"ב) ותיכירו ג"כ הוכחות וקשיות שהוספו וחדשו

(ס) פירוש' כיחוד שנועץ אותו כהחל בנקב צר ונכנס בחורין. (ג) פי' שבושן קשה שאין האבצו יסיל ליכנס ביניהם. (ד) בבבא, בגמרא דין טיבב בבבא, כהנא

שם שני ראשי סנהדרין כגון שמעון הצדיק ואנשינו
 איש שוכו ושאר הוונות ז' רובט עלו מבבל . גם
 הלל הוקן ענה עמהם . עם כל זה עיר היו מרביצי'
 תורה גם כן . והיה להם ראש גולה מביית דוד .
 אבל ראשי ישיבה וסנהדרין הם לא היו ביניהם . כי
 כלם לדבר אחד כווננו שלא היו רק מן המקום אשר
 יבחר ה' . ועד שמח רבי בראשי גלות דוד נהניין
 בבבל ולא בראשי ישיבות ונשיאים שהם היו ראשי
 סנהדרין בארץ ישראל , כדמפרש באבות עד הלל
 ושמאי ואחריו שמעון בנו ואחריו רבן גמליאל הוקן
 בנו ' ואחריו רבן שמשתן בן גמליאל קמא שנהרג
 לפני תרבן הבית . ורבי ישמעאל בן אלישע היה כהן
 גדול ואלו ארבעה דורות היו בכלל אלה המאה
 שנים . דאמרין בשבת הלל ושמעון גמליאל ושמעון
 נהנו משיארתן בפני הבית מאה שנה [מ"א א'] .
 ואחרי רשב"ג שנהרג מהרזי מלכות היה רבן יוחנן
 בן זכאי והוא היה בימי תרבן הבית , והוציאוהו
 לפני אספסיוס קיסר נכנסו עמו רבי אלעזר ורבי
 יהושע תלמידיו ובקשו ממנו שושלתא דרבן גמליאל
 ויבנה תחמיה ואחרי שקש רבן יוחנן בן זכאי
 ורבנן ביבנה תקנו להם עשר תקנות ' יתנן משהרב
 בית המקדש החקין ריב"ז . ואחריו רבן גמליאל בנו
 של רשב"ג הוקן שנהרג עם עשרה הרזי מלכות
 ואחריו ר"ג היה נכנסו ביבנה ורבי יהושע אב בית
 דין ' וכיון דצעריה רבן גמליאל רבי יהושע תלחא
 וימני עבריה ואוקומה לרבי אלעזר בן עזריה שהיה
 עשיר והוא עשירי לעזרא הסופר הדרר פייסיה
 ואחריה לרבן גמליאל ולא עבריה לרבי אלעזר בן
 עזריה אלא רבן גמליאל תרתי שבתא ורבי אלעזר בן
 עזריה חדא שבתא כדמפרש בגמרא דתפלת השחר .
 ואחריו רבי שמעון בנו היה נשיא . ואחריו רבינו
 הקדוש בנו שהיה בצפורי ובית שעים ' .

ובימי רבי היה רב הונא קמא ריש גלותא בבבל ,
 היינו דאמרין בהיריות בשא מניה רבי מרבי חימי
 כגון אני מה אני בשעיד א"ל הרי צרתך בבבל ומנו
 רב הונא ומתני רב ספרא דחתם שבט והכא מדחוקק ,
 כדאמרין כסנהדרין לא יסור שבט מיהודה ומחוקק
 מבין רגליו לא יסור שבט מיהודה אלו ראשי גליות
 שבבבל שרודין את ישראל במקל ' ומחוקק מבין
 רגליו אלו בני בניו של הלל שמלמדין תורה ברבים
 [י"א ב'] . הלא ואינו כי אלה מבבל מונים יותר
 משני כי שבט הם . ובימי רבי מת רב הונא בבבל ,
 ומפרש רבן יוחנן ודמליא וכלתו שיהיה רבי

היא עיר בסביבות נהרדשא , ורב רבאי מרוב דמפרש
 במס' סנהדרין דאמר רבי היוצא ליהרג משקין אותו
 קורט של לגנה לרבי שחשקין דעתו עליו משום
 שנאמר תנו שר לארבי ויין למרי נשך ותנא נשים
 יקרות שבידשלים היו מתגברות אפס משלהן ,
 ונענין ונא אינן מתגברות משלהן משל מי , אמר
 רב רבאי דמן רובט (ס' סתברא משל צבור משום
 שנא " חנו [מ"ג א'] . וגם רוב עירו של רב רבאי
 היתה ' סביבות ישיבות נהרדשא . ואמר רבנן דרב
 רבאי ז' ין היה תוארין כנינים רבות וכמה סברות
 נכנסו : אמר אשר הם מהכמים אחרונים , כמו
 רב עינא רב סימון . ולמדנו מן הראשונים בגמרא
 דהאשה . נקית דשנינו ברישא מאה הני מילי וכו' עד
 בכסף מאה לך , כל אלה הקוסיות והתשובות שתרצו
 בגמרא תרצו' והכניסום רבנן סבוראי האחרונים .

ואשר כתבתם כיצד נכתבה המשנה וכיצד
 נכתב התלמוד , הנה תלמוד ומשנה לא נכתבו ,
 רק התורפים היו מסדרים , ונהרגו החכמים ללסרם
 בעל פה אבל לא (ז' מנוסחאות כתובות , דאמרין
 בתמורה דברים שבעל פה אי אחא רשאי לאומרם
 בכתב שנאמר כי על פי הדברים האלה כרתו אתך
 ברית , ברית אלה אחא כותב ותי אחא כותב הלכות
 [י"ד ב'] . ואשר שאלתם רבנן סבוראי היאן נסדרו
 אחרי רבינא וכו' מלך אחריהם סבוראי זמן ועד
 עשירי ראינו לבאר לכם ענין הדבר . ואיך היו
 הימים הראשונים לישראל מקדם , ואיך נזאלקו שתי
 ישיבות בעבור דבר משוכש' .

דע כי בראשונה כשגלו ישראל בגלות יכניה
 החדרש המסגר וגיבאים רבים עמהם הובאו
 לנהרדשא , ובנה יכניה מלך יהודה וכל הנלויים אליו
 בית כנסת ויסודה באגנים ועטר שהביאו עמהם
 מביית המקדש לקיים עליהם מה שנאמר כי רצו
 עבדך את אגניה ואת עפרה יחנונו , וקראו לבית
 כנסתה ההיא בית הכנסת דשן ותיב' . כלומר שנשע
 בית המקדש ושב כאן בנהרדשא . והשכינה היתה
 עמהם כדאמרין במגילה בבל היכא שריא שכינה
 בה רב אמר כננישאת דהוצל ושמואל אמר כננישאת
 דשן ותיב בנהרדשא . לא תימא הכא והא הכא
 אלא ומנין הכא ומנין הכא , אמר אביי תיתי לי
 דכי מדחוקקא פיסה התם מציינא [כנ"א] . והיא
 הביית הכנסת דהוצל קרובה לבית מדרשו של עזרא
 הסופר למשה סנהדרשא . ואחרי עלות עזרא
 חזרובל ז' הגולה עמהם ונבנה בית המקדש היו

כתוב דידהו הלי קמא דרשה וכו"ל דהה חלי וקאי מי כי
 חזת חלי וקמי' בספס . (ז' בגמרא דירן לא נמצא
 שם הגאון הזה רק בלשון הא דתי בלי שם אומר .

(א' בח"ט
 (ב' בח"ט חסרה מלה לא , ומצאתי בח"ט .
 כתיב משום דאית בה בלתימא שבשוא , ובח"ט חסרה מלה
 שבשוא . (ד' בח"ט מבבל . (ה' בח"ט הירוחא .

דמפורש בס' יום הכפורים [פז ב] וקנייה רב לניניה רבי רב בצורהא יהויא נכסי הגר וכליף החם תלמידי' שזבא ורביץ שם תורה דרבה וקבע שם בית רין. והיו בבבל שני בתי דינים גדולים האחד בנהרדסא שהיה כבר והאחד בכורא שקבעו רב, והיינו אמר שמואל לא כתבינן פרוזבול אלא או בבי רינא רסורא או בבי דינא בנהרדסא. והיו לרב ושמואל שתי ישיבות: ראמרין בהמביא נפ ממדינת בבל רב אמר דרי היא טארין ישראל לנשין ושמואל אמר כחוצה לארץ. וששמינן רב סבר כיון ראינא מחיבתא משכיה שכיחי ושמואל סבר מחיבתא בניסיונא מרדי (א). ולפרקים הווי חזו רב ושמואל אהררי.

רמח רב בשנת הקנ"ח הווא ארבע אלפים ווי לציר' ג) ונהג שמואל אחריו לברו שבע שנים חדיה' ישיבה אחת. וכל כמה שהיה רב מקיים איתרא דמערבא היו באים לפניו כי היו יודעים אותו. ואחריו בא לפני שמואל. ראמרין בחולין כליה שני דרב היה כתב רבי יחזקן לקדם רבינו שנבבל. ובתר רנח נפשיה דרב היה כתוב ליה רבי יחזקן לשמואל לקדם חברנו שנבבל. אמר אכתי לא ידע דאנא רביה כתב ושרד ליה עבורא רשחין שנין אמר השתא חושבנא בעלמא הוא רדיע כתב ושרד ליה מציון תליסר גמלי ספיקי פרשות אמר שכיע מינה אית לי רבה בבבל איקום אילן איהויה (צ"ה ב). ומה שמואל בשנת תקס"ד (בז"מ תקס"ה), והיא שנת ר' אלפים וי"ד (בד"ק וי') ליצירה. ותלמידיו היו רב נחמן בנהרדסא ורב יהודה בסומבריתא ורב ששת בשלחי. ובשנת תק"ע בא פשא בר נצר והחריב לנהרדסא וילך רבה בר אבהו וקננו לשכנציב ולשלחי ולמחוזא, והיה שם רב יוסף בר חמא אביו של רבא ושאר חכמים בסומבריתא. כי מימי בית שני היתה העיר הזאת עיקר הגולה. כמו ששנינו בראש השנה עד שרואה את הגולה לפניו כמדורת אש ואמר אבני גולה היא בסומבריתא. ואחרי שמואל סלך רב הונא שהיה מבני הנשיאים ומלך ארבעים שנה והרביץ תורה הרבה. ראמרין בכתובות כד הווי מפטור רבנן מבי רב הונא הווי פייסי חמני מאה רבנן רב הונא הווי דריש בתליסר אמוראי כי הווי קיימי רבנן ממחיבתא דרב הונא ונשצי גלימיהו הה סליק אבאק ומכסי ליה ליוסא ואמר במעשרא קמו ליה ממחיבתא דרב הונא בבבל' (ק"ו א). ונדאמרין ביבמות רב אמא בר ונדא ורב ששת ורב חלבו ורב גל ורב אחא בר הנינא כלתי

(ז) בז"מ לא נמצאה שנת היצירה.

ענו ביותר והיה רבי ואמר כל מה שיאמר לי אדם אני עושה חוץ ממה שישנו וקני בתורה לקני דשרון גרמיהון מנשיאותא ומניאניה. ואי סליק רב הונא ריש גלותא להכא אנא מוחיבתא ליה לעיל מינאי דהווי משבג יתורה ואנא משבג בנימן, הוא מן רבביא יתורה מן זוכריא ואנא מן רקתא מנוקבתא דד זמן עייל רבי חייה רבה לנביה א"ל הא רב הונא לבר נהכרמו מניו של רבי א"ל אדוני בא א"ל רבי לבי חייה פוק תוי מן בעי לך לבר דק ולא אשכח בר שני ודע רבי חייה רכעס עליה רבי ונהג גיטותא בגנפיה הלחין יומין א"ד יוסי בר בון בהליץ הלחין יומין יליף רב מינה כל כלליא ראורייתא. אחר רב הונא נחמנה בבבל מר רב עוקבא. כשהיו לומדים ישב מר רב עוקבא לפני שמואל בארבע אמות שלו וכשהיה יושב בדין ישב שמואל לפני מר עוקבא בארבע אמות שלו. ואמרין בשבת א"ל שמואל לרב הונא שנתא רישא בקריי רישא ורישך בחמימי, הא מר עוקבא וביה דינו קיים וכתיב בהו כה אמר ה' רינו לבקר משפט.

ובימי רבי יוד רב לבבל בשנת הקל' למלכות יון הרנילא בית שנה שלשת אלפים ותקצ"ט ליצירה, והיה כאן רבי שילא ראש החכמים אחרי רבי, והיה ראש החכמים קריא ריש סרדא. ראמרין רב איקלע לאחריה רבי שילא קם עליה באמורא. אחרי מות רבי שילא הווי כאן רב ושמואל, והושיב רב את שמואל לפניו, ולא רצה רב להיות לראש עליו ולהושיב את שמואל לפניו, גם לא רצה שמואל להיות לראש עליו ולהושיב את רב לפניו כי רב היה זקן יותר משמואל, כההיא ראמרין בגמרא רמזבה רב ושמואל ורב אסי אקלעו לבי שבעה הבן ואמרי לה לבי ישוע הבן בר לא עייל קמיה רשמואל ושמואל לא עייל מקמיה רב ורב אסי לא עייל מקמיה דרב אמרי מאן נפרד וכו'. על כן הניח רב לשמואל בנהרדסא שהוא מקומו והוא מקום תורה, והוא דתורמך למקום שלא היה בו תורה והווי סורא הנקראת מתא מחסיא, ושם היו בני ישראל לרב, ואפילו אסור והיתר לא היו יודעים. ואמר רב סה אשב כדי שתראה תורה במקום הזה, כההיא מעשה דמשורש' בס' כל הנבשר רב בקעה מצא וגור בה גדר וכי אקלע לשלשלוש שנה תורה אותם בכורא אמר כחל (ק"ו א). ונקרא אצליהם ריש סרדא, דקאמר ליה רבי יחזקן לאיסי בן יהודה (א) מאן ריש סרדא בבבל א"ל אמא אריכא, והתקיים בו החלום שרואה רבי חנינא דקסטה החם בבבל (ב) כי היכי (א) בז"מ כתוב למי בר חיי. (ב) כמראה דין דקסטה בדיקלא, ס' שיהאיהו בינין דקליס.

לאחזרו ולומר כי רב הונא בר חייה הוא בעצמו
מוכיז את המיטרא למטה.

וכשמש [רב הונא בר חייה] ונצמך הדבר שיחא
רבה לראש קבל עליו הראשונה כדי שלא התגבל תורה
בישיבת סומבריתא כי רוב החכמים ישראל היו שם
ומלך רבה שהיו רבה בר נחמני בסומבריתא ודן
שם תורה היבנה. וימת בימי התורה שיצאה על
התורה. כי הלשון עליו לאמר שהוא מבטל שנים
עשר אלף איש ירח אחד בקין וירח אחד בסתו שדן
תרי ירחי דכלה אדר ואילו. וינס מן פרכתא
לאגמא וימת שם. ונפלה אגרת מן השמים בפום
בדיתא לאמר כי רבה בר נחמני נתבקש בישיבת של
מעלה וכל המעשה כולה הוא כמי שמפורש בגמרא
דמציעא (פו א). ובשנים האלו שדיה רבה בר
נחמני בסומבריתא היה רבה בר רב הונא (בר"ק
י"א) מוכיף תורה בסורא. ואחרי רבה בר נחמני
מלך רב יוסף בסומבריתא שתי שנים ומחצה ומת
בשנת תרל"ד. ואחריו מלך אביי שהים עשרה שנה
ומת בשנת תרס"ט. וכן הוא מפורש בגמין היא
שיפורא הוה מעיקרא בי רב יהודה ולבסוף בי רבה
ולבסוף בי רב יוסף ולבסוף בי אביי (ס"ד א) לומר
כי כל אלה היו ראשי ישיבת. ושיפורא היא קופא
דהכמי הישיבה דמאי דאמי לתון מישאל מותבי
בגוה דתתן בשקליה שלש עשרה שופרות היו
במקדש וכתוב עליהן תקלין דרתין ותקלין עתיקין (פ'
ו'). ואחרי אביי מלך רבא בסתתא רבן סומבריתא
דמפרש בגיכות בר הדיא משרש הלמין הוה
וכו' (נו א) עד דנח נפשיה ראביי ואחתי מתיבתא
לקסן ורבנן רבלי עלמא איכנשו לקמיה. ואף כי
משמט רב חסיא לא היה גאון בסורא עם כל זה
היתה ממשתל רבה גדולה יותר והיה שליט רב.
ותקיים בו ברכת יוסף דאמרינן בשם הוציא לו
רבא כי היה יוסף מבי רב יוסף מביי ואילו
לאחוריה ומנקה להו לטריעה ומתוסן אסקטא
דבי רב יוסף דמא, אחר ואמרי ליה לרב יוסף אמר
ליה יהא רשא דיתרום רישך אכולא טירא (נג א).
וכל שני מלכות רבא היו ארבע עשרה שנה וימת
בשנת תרס"ג. בכל השני האלו של רבא לא היתה
אלא ישיבה אחת ואחרי מות רבא נתהלקו לשתי
ישיבות, רב נחמן בר יצחק בסומבריתא ארבע שנים
ומת בשנת תרס"ו. ורב פפא שהיה בגוש קרוב
לסורא חשע עשר (בר"ק תי"ט) שנים ומת בשנת
תרס"ז. ואחרי רב נחמן בר יצחק מלכו בסומבריתא
כמה גאונים, רב חמא בנחרעא ומת בשנ' תרס"ח
והיינו דאמרינן בפ' כל הנשבעין ההוא דייטא דעביד
(ב בר"ק דאצטריכא ליה סליה טובא.

איתעקד מטריקה דרב הונא אמר רב הונא בר יעקב
שהן סבי הימן וכלוהו איעקד מטריקה דרב הונא
לבר מינאי ראיקימי בנפשיה החכמה החדה בעליה
(ס"ד). ובמי רב הדיא מת ר' יוחנן בריען ישראל.
ואמרינן כי שמונים שנה מלך ר' יוחנן בא"י אחר
רבי הנינא שהיה אחרי ר' אסא שהיה אחרי רבינו
הקדוש דמפורש בשם הגושא (ק"ג ב). ובשנת
תק"ץ מת ר' יוחנן ור' אלעזר בשנה אחת ומלך ר'
אמי, וגבר רב הונא יותר כי היה מן הגשמיים,
ומלך ר' אמי ור' יהודה בסומבריתא והלמדו לשני
ויבאו לראיה את רב הונא לפרקים. ורב נחמן
בשלדו ובמדותא עם חכמי נהרדסיים. ולא מצינו
שמו בר נחמן לפני רב הונא אלא כביי וזנא היו.
כי בנפשו מקומות אמר רב נחמן הונא חבין מוקים
לה במליא (א) אחרי, וביה מדרשו של רב הונא היה
קרוב למתא מחסיא רב חסדא היה חבר לרב הונא
ובסורא היה. ובימות רב הונא בגוה רב חסדא בית
רב בשנת תר"ח, ומת רב הונא בשנת תר"ח
והגלו את ארזנו לארץ ישראל כמו שמפורש באלו
מגילתין בסוד קסין איך העמיד רב את ארזנו בקבר
ר' חייה. ואמרינן שם היא רלא מענשי דבי ריש
גלתא משום הקף ארזנו דרב הונא. וידו רב
יהודה אחריי שתי שנים וכל החכמים באו לפניו
לסומבריתא. ואחרי רב יהודה שמת בשנת תר"ז
מלך רב חסדא בסורא עשר שנים ומת בשנת תר"ך
ורבה ורב יוסף שהיו בסומבריתא אחרי רב יהודה
היה כל אחד ואחד אימר להבידו מלך אהה. ולא
קבלו עליהם רבנות להיות לראש כמפורש בסוף מס'
התורה ובסוף מס' ברכות דרבה ורב יוסף איצטריכא
לחו שעמא י שרלווה מתם רב יוסף קרי דהוא סיני
והל בריכין לסרי דיישימי ואפילו הכי לא קב. עליו
רב יוסף דאמרי לרואי לאמיה רמליך רב יוסף הרתין
שנין ועלמא מלך רבה כ"ב זנים ואחריי מלך רב
יוסף שתי שנים ומחצה וביין שכל אחד ואחד היה
מדרה להבידו קם רבה מלפניהם והלך אצל רב
חסדא לסורא כמה שנים. ובסוף ימי דרב חסדא
כשראה רבה דצריכא ליה שעתא בסומבריתא (ג) קבל
הראשון. ועצמו ומלך כ"ב שנים ומת בשנת
תר"ט. ומשמנו מרבנן דילמא נבאלה השני אחרי
רב יהודה שלא קבל הראשונה מלך רב הונא בר חייה
בסומבריתא והיה לו שם בית מדרש גרול.

אמר ש"ס חימא להרביהם דאמרינן בגמין ההוא
שיפורא הוהו בי רב יהודה ולבסוף בי רבה ולבסוף
בי רב יוסף ולבסוף בי אביי ולבסוף בי רבא ואם
איתא לרוב הונא בר חייה קדם רבה היה לו לתלמוד
(א בר"ק גמלא.

אצלם לבית משתדלים. אמנם באמצע ימי שמע-
אלים בימי רוד בן זכאי (בר"ם בן יהודה השני) ירד
כח ממשלחם מאת המלכות ולא הלכו עוד ראשי
עדת פומבדיתא אחריהם. ואכן כאשר חזרו להם
הנשיאים לעשות רגל בשומבדיתא הלכו לשם וקבעו
אותו. והיום לא נשאר מכל בית הנשיאים אף אונק
אחד או רבנן א'. ונהגו רב אשי השורדה בישבתו
קרוב לששים שנה. והיינו דאמר גפ' מי שמת
במחזורא קמא דרב אשי אמר לן הכי ובמחזורא
בתרא דרב אשי אמר לן באנפא אורי'. כי כן תקנו
החכמים ללמוד בכל שנה ושנה שתי מסכתות הן
חבר והן יזר'. כדי לגמור כל ההלכות בשלושים
שנה. וכיון דרב אשי מלך קרוב לששים שנה ע"כ
היו שתי המחזורות האלה. והוא מת בשנת
תשל"ח. ומלך אחריו במתא מחסאי רב ימר ומת
בשנת תשס"ג. ואחריו רב אימי בר אבין וימת
בשנת תשס"ג. ואחריו רב חמנן בר רב הונא ומה
בשנת תשס"ו. ואו גוריה גוריה מאת יודנר לבשל
שבת. ומלך במחסיא רב שבוים דהוא מר בר רב
אשי ומת בשנת תשע"ט במוצאי יום הכפורים.
ואחריו רבה תוספאה ומת בשנת תשס"א (בר"ם
תש"ח). ורביעי בשנת תש"א. ובכסלו שנת
תת"א מת רבנא אבינא בריה דרב הונא דהוא
רבינא דהוא סוף הוראה.

ובאזו השנים מלכו בשומבדיתא רב גביהא מבי
כתל ומת בשנת תשס"ד (?) ואחריו רשרם מסום
בדיתא ומת בשנת תשנ"ד, זרב רחומי ויש מזלפין
דדומאי ומת תשנ"ו בעוד השמד מגזות יודנר
קיימת. ואחריו מלך רב סמא בריה דרבא. ושמענו
מן הראשונים גם ראינו כהוב בספרי זכרונותיהם כי
בימי רב סמא היה ובימי מר בר רב אשי בקשו
דחמים ויבלע תנין ליודנר המלך בחזר משכבו
ונתבסלה הגורה. ובימי רב סמא היה בשבע בשנת
בשנת תשס"א נמסרו רבנא אמימר בר יונקא הונא
מר בר רב אשי ראש הגולה ומשרשיא בר סקד.
ובשמונה עשר לחדש ההוא נהרגו הונא מרי בר
מר וזוטרא נשיא ומשרשיא. ובאודר בשנה ההיא
נהרגו רבנא אמימר בר מר ינקא. ובשנת תשס"ח
(בר"ק תש"א) שמת בה רבה תוספאה נמסרו כל
בית הכנסת בצבל והובלו ילדי בני יחודה לאמגוש.
ובשנת תשס"ח מת רב סמא בריה דרבא. ואחריו
מלך רב יסי ובימי סוף יחוראה ונגמר התלמוד.
ורוב רבנן סבוראי מתו בשנים מעטים כי כן סמרו
לנו הגאונים בספרי זכרונותיהם בדברי הימים. בש'
תתש"ו מת רבנא סמא בריה דרבנא יודנאי בסין.

(א) בר"ק לא אשידיי... אלא דר יק.

כר' אלעזר דוחו ההוא צורבא מרבנן החם אמר
אנא מייחזבא אגרתא ממערבא רחא הלכתא טרבי
אלעזר אותה לקמיה דרב סמא ואז"ל דינא דעבד כר'
אלעזר עבד (מח ב). ואחריו מלך רב זבד בסום
בדיתא ומת בשנת תרצ"ו. ואחריו מלך רב דמי
מנהדועא ומת בשנת תרצ"ט. ואחריו מלך רשרם
ומת בשנת תש"ו. ואחריו רב כהנא ומת בשנת
תשכ"ה (ש"ג הש"כ). ואחריו מר וזוטרא ומת
תשנ"ו. ובו ביום היתה זועה גדולה בעולם ונודעה
הארץ. ואחריו מלך רב אחא בריה דרבא (ש"ג
ירבא) ומת בשנת תש"ו. ובכל השנים האלו
אדרי רב ספא היה רב אשי נאון בסורא ונא למתא
סחסיא הדרס את בית הכנסת דבי רב ובגה אותה
שוב כדאמרין בהשולפין (ג' ב) ועשה כמה תקנו'
שזכות וקבע להם רגלים והעניות שלא היו אלא
לראשי גליות ובנהדועא תקנו רגל דהוא הגולה מפני
שהיה מופלג תורתו וגדלתו רבה מאד.

הונא בר נתן שהיה ראש גולה באלו הימים
ימרו בר וזוטרא שהיה אחריו הן שומעין לרב
אשי ועשו רגליהם במתא מחסיא דאמרין בנימין
אמר רב אחא בריה דרבא אף אנא נאמר מימות רבי
עד רב אשי לא סבינו תורה ודולה במקום אחד.
וחא הוא הונא בר נתן שאני הונא בר נתן דמיכף
הוא כייף לרב אשי (כ"ט א). וכיון שהקנו רגלי
דרש גלוחא במתא מחסיא והצטרפו ראשי פום
בדיתא לילך לשם בשבת לך לך כי בשבת ההוא היה
הרגל של ראש הגולה וקבעו רוב ראשי הגולה ללכת
שם. וכל מה שפסק רב אשי לא נוכל אחר כך
כמו שנתבטל בימי בר יחודה ורבה ורב יוסף
ואבי רובא. כי לא היתה או כי אם ישיבה אחת
בשומבדיתא. ואדרי רב אשי היו שתי ישיבות. והיו
שארם רב אשי במסכת שבת אנא עבדי לה למהא
מחסיא ולא אחריה (י"א א). ובכל שנה ושנה
כשהיה ראש הגולה במתא מחסיא שנקבע הרגל
בבי בר באו אליו ראשי העיר וזכמי פומבדיתא.
וכן התנהג המנהג הזה עד תחום מאתיים שנה מן
היום. מפני שהיה לראשי הגולה יד רמה ושלטון
רב בימי הרסיו ובימי הישמאליים אשר קנו לעצמם
ראשי הגולה ברמים יקרים. והיו בתוכם אשר רדפו
את החכמים דרבה והצירו להם מאד. אמנם
אבות דילנא עזבו כל אלה אחריה הנשיאות העקלקלי'
והלכו עם החכמים בישיבה לבקש עזרה ושלמות
ונמיכות. ולא [להתפאר ולומר] כי סבינו בוסתמי
אנחנו אלא כבר לפני זה היו עולים וקנינו עם
החכמי' בישיבה. וכיון שהיה השלטון ביד הנשיאי'
על כן לא היו יכולים ראשי העם לחזול מללכת

חתנו שהיה מתחזק ברביה נשיאה, הוא החזיק
 ממשלתו על חכמי הישיבה ובראיה מהם לסורא
 עד יום מותו מר רב ינאי ושלו אן לשיבותיהם.
 ואחריו מלך מר רב יהודה. / ואחריו מלך מר רב
 יוסף דהוה ידוע כבר כותנאי (ב"ק בכל כותנאי)
 בשנת אלף וחמשים. ואחריו מלך מר רב שמואל
 בר רב מר בשנת אלף ונ"ט. ואחריו מלך מר רב
 נשרי כהנא ב"י. מר רב אמונה והוא היה מן
 בגדאד ומן החרזים ברא. ובימיו עלה רב אחא
 משבזא לארץ ישראל כי מר רב נשרי היה משרתו
 וכאשר הגדילו הנשיא עליו ענה לשם. ואחריו
 מלך מר רב אברהם כהנא. ואחריו מלך מר
 רב רודאי בר מר רב חזקיה בשנת אלף וע"ב
 והוא אחוהי רמר רב יהודאי גאון. ואחריו
 מלך רב זונגיה בר רב משרשיא בשנת אלף
 וע"ה. ואחריו מלך מר רב מלכא בר מר
 רב אחא בשנת אלף ופ"ב. והוא הוריר לרב
 נשרונאי בר חבינאי נשיא בן זבנאי במהלוקתה של
 זכאי בר מר רב אחונאי שהיה נשיא לפני זה
 כמה שנים. ונקדלו שתי ישיבות עם זכאי ונשיא
 והעבירו לנשרונאי. והאסור מר רב מלכא לכן ערן
 ורב נשרונאי נשיא הולך למשרבא. ואחר רב מלכא
 מר רבא (ב"ה"ס אבא) הורנו בריה דרב דודאי וקנטו
 בשנת אלף ופ"ד. / ואחריו מלך מר רב שונטא
 (ב"ה"ס שתי) ולא האריך. ואחריו מלך מר רב
 חנינאי גאון כהנא בר מר רב אברהם גאון בשנת
 אלף וצ"ג. / והעבירו הנשיא וקם במקומו מר רב
 הונא ומר רב הלוי בר מר רב יצחק בשנת אלף
 וצ"ז. / ובימיו חקנו לגבות כתובת אשה ובעל חוב
 מיתומים אסילו ממשלפלין. / ואחריו בשנת צ"ט
 מלך מר רב מנשה בר מר רב יוסף וגונאה היה
 סבני עקבה (ב"ק עוקבה). / אמנם כל מספר
 הגאונים שהיו במתא מחסיא עד שנת אלף לא
 ידענו לסדרם כלם על נכון. והיו בתוכם גם כן
 תופנתא ונפורתא (ב"ה"ס נפסיתא וסריאיתא) דנשיאים
 שהעבירום והושיבום. / ומה שבורו לנו כבר
 כתבנוהו, אבל משנת אלף ואילך ידענו אותם
 היטב. ובאלו מנה השניית אדרי שנת האלף אשר
 פרסנו אותם היו הגאונים שמלכו בשומבריתא.
 ובסורא מלכו הגאונים האלה: מר רב חנינאי
 (ב"ה"ס חנינאי) מנזר פקוד י"ח שנים. / אחריו מר
 רב שמואל י"ח שנים / ומשיבתנו של פומבריתא
 ומבני בניו של אמיסר היה. / ואביו של מר
 שמואל זה היה ג"י של מר-רב רבא (ב"ה"ס רבא)
 נאון שכתבנו שהיה גאון פומבריתא. / ועמו היו
 (ב) ב"ה"ס לא מכתה שנת הצירח.

ואמרו ררינאי רבנא והוה. / ובאחד בשנת שהוא
 ארבע לחדש אדר בשנת תתי"ו מת רב אחאי (ב"ה"ס
 אחי) בר רב הונא. / ובניסן בשנת ההיא מת רב
 נחומי ויש כותלפין בר נחומאי. / ובשנת תתי"ז
 (ב"ה"ס תתי"ח) בכסלו מת רב שמואל בר יהודה דמן
 פומבריתא. / ובאר שנת רבינאי בר אמוציא (ב"ה"ס
 אינפא). / ובשנת תתי"ט מת רב הונא ריש גלותא.
 ובשנת תתכ"ב ביה"כ היה אבל גדול כי בו ביום מת
 רב אחאי בריה דרבה בר אבהו א). / ובשנת תתכ"ז
 מתו רב חזקיה ומר ווסרא בני רב חנינאי ונשיא
 רבה יסי (ב"ק יוסף) ורב שיבות כמה שנים.
 / ואחריו כן בר ענאי כסורא אורב סימנא בפומבריתא.
 / ואחריו כן בר רבאי מרוכ ומשיבא שלנו היה ואמרו
 כי היה גאון. / והיו או ימי שמד וצרות בסוף מלכות
 הפרסי' ולא היו יכולי לקבוע תלמודם ובאו לשיבה
 והגנו מנהג גאונ' עד אדרי כמה שנים שבאו רבנן
 דילמא משומבריתא לסביבות נהרדעא למדינה דפרח
 שאבור, / ואלו הגאונים שהיו במדינה שלנו בשום
 בריחא אחרי הדברים האלה ביוק מלכות פרסיים
 משנת ת"ש שנה מלך מר חזן מאשקייא,
 ואחריו מלך מר רב מר וקנטו בריה דמר רב
 דימי הורנו (ב"ק סורט) ובית מדרשו גדוע
 בפרח שאבור עד היום נקרא ב"י רב מרי. / ובימיו
 מלך כסורא בר מר רב רב הונא בשנת תתק"ב
 (ב"ק י' תתק"ח). / ואחריו הורנו רב מרי גאון מלך
 בנהרדעא מר רב חנינאי (ב"ה"ס חנינאי) מן בני
 גידיה ובימיו יצא מחמד (ב"ה"ס טשינע) לעולם,
 שנת ארבע אלפים ושע"ד ליצירה ב). / ואמרו כי
 בשנת ההיא היה כסורא רב חנינאי ורב חנא (ב"ה"ס
 רב חנינאי ורב רב חנא) גאון פומבריתא ומר רב יצחק
 נאון והוא שהיה בפרח שאבור עת שכבשה עלי בן
 אבוסאלב רצא מר רב יצחק מן פרח שאבור
 לקראחו להקביל פניו וקבלו עלי בן אבוסאלב
 בסבר פנים יפות. / ואז היו בפרח שאבור תשעים
 אלף איש מירשאל. / ואחריו מר רב רבבה (ב"ק
 רב) שתקנו בימיו לחת גפ לאלתר ליאשה ולא
 כשמשאא דבלתו של רב זבדי. / ובימיו היה כסורא
 מר רב הונאי ואחריו מר רב רבה מר רב בוסאי
 (ב"ק סוסתאי) ובימיו היה כסורא מר רב שונא
 הוא שכתב על חומרתא משרשיה בר תדליפא.
 / ואחריו מר רב בוסאי בפומבריתא מר רב הונא
 מר בר מר רב יוסף בשנת אלף. / ואחריו מר
 ירב חייא ממשין ואחריו מר רב אביה (ב"ק מר
 רביא). / ואחריו מר רב נשרונאי בר מר רב נחמיה
 ומלך בשנת אלף ושלשים, / וידוע בשם רב ינאי
 א) ב"ה"ס רב אחא רבבחו.

מותו היה ועף גדול ונחזקה הארץ, גם מצניע כי היה מצער נפשו מאד על לימודו בנערותו ובך אחרו רבו מר רב שיניי גאון ואמר לו תוכה להנחיה אומתך, ושתי שנים מלך. וקם אחריו מר רב אברהם בר רב שרירא בשנת קנ"ז ומלך י"ב שנים ואז היה מר רב יוסף בר מר רב חייה לאב ב"ד ובמהלוקת של רמיאל תודו בן יהודה (א) הנשיאים נכתבד מר רב יוסף בגאונות, ולבסוף עשו שלום בינו ובין מר רב אברהם והסכימו כי שניהם ר"ל מר רב יוסף ומר רב אברהם יקראו גאונים, אמנם כאשר הדמנו שניהם למקום אחד למר מר רב אברהם ומר רב יוסף ישב לשניו, ופעם אחד באו לבגדאד ונודמן בבית ההנסת דבר נשלה בכולא רבתי וכאשר קם השליח צבור והכריז לאמר שמעו אך יבנו ראשי הישיבה את המאמר בנו ישראל כי לא נשמע כואת מלפנים, וכאשר חזר ואמר ראשי הישיבה ונתם מר רב יוסף נודנו וקם על רגליו ויאמר הנני מסיר הגאונות ממני חזור להיות אב ב"ד וברכו מר רב אברהם לאמר דחמנא ליתך ליה. [ר"ל השמים ישיעך למעלה הוות]. ואחריו מר רב אברהם מלך מר רב יוסף רנן בשנת קל"ט שש שנים. ואחריו בשנת קמ"ד מלך מר רב יצחק בר מר רב חייה (בר"ק הנייא) והורירוהו בשבול מר רב יוסף בר מר רב חייה חכם גדול והוא היה בן חורני בן בנו של מר רב אבהו זקנו. ומר רב יצחק היה זקן ממנו וכאשר סכמו דוד בן יהודה (בר"ק בן הויא) הנשיא למר רב יצחק קשה למר רב יוסף שהיה דינא רבנא ובא מר רב יצחק אליו ואמר לו אל תקשה לך דינא רבנא כי כרבה ורב יוסף אנחנו, ואמר הנך בשוח כי תחיה ותוכה אחריו וקבלו רב יוסף והתרצה אליו לפני ראש הישיבה ומלך שש שנים. ואחריו בשנת קנ"ט מלך רב יוסף רנן בר מר רב רבי שתי שנים. ואחריו בשנת קנ"ט מלך מר בר פלמוי בר מר רב אבי י"ז שנה, ואחריו בשנת קס"ט מר רב אחא כהנא בר מר בר ששה חדשים. ואחריו היה מהלוקה שנה ומחצה בין מר רב מנחם גאון בריה דמר רב יוסף גאון בר רב חייה ובחוריי החכמים עמו ובין מר רב מתתיה בר מר רב רבי וחכמים אחרים שעמו. וימת מר רב מנחם בשנת קע"א, וחזרו כל החכמים אחריו כן למר רב מתתיה עשר שנים. ואחריו מר רב רבה (בר"ק אבא) בר מר רב אמי בשנת קל"ט וחא בן (א) בר"ק במקום חורין בן יהודה כותב דודו דוד,

רב הונא רמתא מחסיא בשעת תקנת הגש. וכיון שלא היה או במחסיא מופלג קבלו שלמה אחרו חראא הגולה למר בר מר ומינהו במחסיא. וחכם גדול היה ובניו בשומבריתא ומורעו נמצאו היום לפנינו בשיבה, ויש מהם אשר התחתנו עמנו. ואחריו מר רב מרי הנהן מנהר פקוד שמונה שנים. ואחריו מר רב אדא חצי שנה, ואחריו מר רב יהודאי בר מר רב חזמן שלש שנים ומחצה וגם הוא משומבריתא ולא נמצא בסורא מפליג בחכמה כמודו. גם אותו לקח שלמה הנשיא ומינוהו לתתם ומאור עינים היה. וחוא ואחריו היו גאונים בשתי ישיבות בומן אחד ובימים ההם יצא עין.

[אש"ל כתוב בס' קבלת החסיד וענן זה ושאלו בנו שרים היו מורע בית דוד ולא סיעתו מן השמים לסמיכה ונעשה זקן ממרא על פי בית דין וחזק אמרת הקראים].

ואחריו מר רב אדאי כהנא בר מר רב פפא

שמונה שנים, ואחריו מר רב חנינאי כהנא בר

מר רב הונא ח' (בר"ק ה') שנים. ואחריו מר

רב מרי הלוי בר רב שלש שנים ומחצה. ואחריו

מר רב ביבוי הלוי בר מר רבא (בר"ק רב אבא)

מנהר פקוד (בר"ק סהור קריה) עשר שנים (בר"ק

ויספג), והוא היה עב מר רב הונא ועם מר

רב מנשה גאויי פומבריתא כשתקנו לגבות לכתובה

ובעל חוב ממשלמלין ואלה השלימו מאה שנה.

ואחרים (בר"ק ויירחין) מנאוני פומבריתא מר

רב ישעיה הלוי בר מר רב אבא ומן כלודאי

היה עיר הקרובה לבגדאד ומלך בשנת ק"ז.

ואחריו מר רב יוסף בר מר בר שילא משלחי

בשנת ק"ט, ואחריו מר רב כהנא גאון בר מר

רב חנינאי גאון בשנת קפ"ו. ואחריו מר רב

איבומאי גאון אחי אביו דמר (בר"ק בריה דמר)

רב אברהם גאון בשנת קל"א, ואחריו מר רב

יוסף בריה דמר רב אבא בשנת קל"ה ולא היה

זח מקומו כי היה מר רב אהרן לפניו שהיה

אב בית דין והיה גמיר ועדיף יותר ממנו רק

ע"י היום הנהגה למר רב יוסף גאון והיה חסד

גדול וזקן מאד, ושנינו כי אליו ז"ל היה בא

אצלו וישב בישיבתו כל הימים, יומא דוד אמר

לדו לרבנן כר סוב ואשטיף ארוחו ליה לגברא

סבא דתמא לגביה ולא חזו ליה רבנן וידעו

דאליו ז"ל היה ואריותו ליה טובא הואי דמירוחין

השתא מצד ימין מססור רשא מההוא מעשה

הוא דעברי. וא"כ גאון אמי אביו היה ססור

ושמד בכל צורך הישיבה שלו כל ימיו, ובמ"ט

עלה בדעתם לבטל את מתא מחסמי ולהביא את הנשאים בה לשומבדיהא ולבסוף הסכימו לסמוך למר רב נתן אלוף אחי אבינו בן מר רב יהודה גאון אבינו בשם גאונות מחסמי כדי שלא יתבטל סמיה ובין כך מת, והביא דוד הנשיא את מר רבינו סעדיה גאון בר מר רב יוסף, והוא לא היה פוחמני השיבה רק ממציים היה וידוע בפומי, וסמך אחיו בחדש אייר שנת ר"ט והקדיל את כל הנשאים מבניהם של חכמי מחסמי ומן עלולי שסכסכו על רבנן דפוסבדיהא והושיב ישיבת מתא מחסמי שתי שנים, והריב עם הד: הנשיא וקרא ליאשיהו התן אחיו של דוד הנשיא להיות לנשיא ולא עלתה בידו, ונדחה יאשיהו לברסאן (ב"ק לכהאן) וקרא דוד הנשיא למחסמי לרב יוסף בן מר רב יוסף גאון הנודע בבר סמיא בשם גאון והוא היה רך בשנים וחלמד קסן היה בערך מר רב סעדיה גאון, וכחבא מר רב סעדיה כמה שנים מפני דוד הנשיא ורבי יוסף התנגד בגאונות במחסמי, ולבסוף התרצה עם דוד הנשיא ורב יוסף היה במקומו, כל השנים של מר רב סעדיה היו י"ד (ב"ק יח"ד ס"ו), ויסת מר רב סעדיה אחרי דוד הנשיא בימי גאון אבינו בשנת רל"ג (ב"ק ר"ג), ונשאר רב יוסף לבדו במתא מחסמי ורסה ידו ולא היה לו שתחוק פה אשלו אצל רב אהרן גאון, ושם לבבל ולמתא מחסמי הולך לשבת במדינת בצרה ויסת שם, אחרי כן לא ודחה ישיבה עוד במתא מחסמי. ובאלו מאה שנים האחרות מלכו בפוסבדיהא הגאונים האלה אחרי רב האי גאון בר מר רב דוד, מר רב קמיו בר מר רב אדו גאון בשנת ר"ח י"ח (ד' שנים ומחציה). ואחריו מלך מר רב יהודה זקנו שהוא בני אבינו בר מר רב שמואל ראש כלה בראש שנת ר"ט אדור סעדיה שנה ומחציה ויסת בראש שנת רכ"ח, והיה מדלוקה בין חכמי הישיבה, או נקדלו וקראו למר רב מבשר כהנא גאון בר מר רב קמיו גאון. ודוד הנשיא קרא למר רב כהן צדק כהנא בר מר רב יוסף ועמדה המדלוקה עד חדש אלול שנת רל"ג וא נפשה שלום בין דוד הנשיא ובין מר רב מבשר גאון, ושם רב מבשר גאון והכנימו לבדם ובחזרו החכמים היו אתו, ומר רב כהן צדק והכנימו ישבו לבדם. ובשנת רל"ז בכסלו מת רב מבשר גאון ובאו חכמי למר רב

בנו של מר בן שמואל ששמוה שלמה בר חסרא ראש וזגלה לגאון במתא מחסמי ממו שפירשנו למעלה ומלך שתי שנים ומחציה א). ואחריו בשנת קפ"ג מר רב צמח גאון בר מר רב שלמו גאון. והוא בני אמו של גאון אבינו ומלך חשע עשר שנים. ואחריו בשנת ר"א מלך מר רב האי בר מר רב דוד שבע שנים ומחציה וגאלה המאה שנים עמרו במחסמי גאונים מר רב הלוי בר מר רב מאיר חשע שנים, ואחריו מר רב יעקב הכהן בר מר רב מרדכי י"ד שנים (ג). ואחריו מר רב איבומא אחיו בר מר רב מרדכי שמונה שנים. ואחריו מר רב צדק בר מר רב אמי (ב"ס ש) שתי שנים. ואחריו מר רב הלוי בר מר רב זונה (ב"ק הימא) שלש שנים ומחציה. ואחריו מר רב קמיו בר מר רב אמי שלש שנים ומחציה, והיהו מדלוקה שלא היה מי להסמך עליהם. ואחריו מר רב משרשיא (ב"ס מה) כהנא בר מר רב יעקב עשר שנים ומחציה. ועמרו או שתי שנים בלא גאון, אחרי כן נסמך מר רב כהן צדק גאון בר מר רב איבומא גאון עשר שנים ומחציה. ואחריו מר רב שלום (ב"ס רב שר שלום) בר מר רב כוע (ג) עשר שנים. ואחריו מר רב נפרחמי בר מר רב הלוי גאון בר מר רב מאיר שמונה (ב"ק י') שנים. ואחריו מר רב עמרם בר יאשיא י"ח שנים ולפני זה היה בר עמרם כהנא ממנו ונקרא גאון ויד מסניו אחריו כך כמו שפירשנו ויסת. ואחריו מר רב נחשון גאון בר מר רב צדק גאון שמונה שנים, ואחריו מר רב צמח בר מר רב חיים אדור של מר רב נחשון גאון שבע שנים, ואחריו מר רב מלכא חדש אדור ויאסף וכן שן. ויעזו ויסתו רוב חוקנים של מתא מחסמי במשך שלשה חדשים, ונסמך אחר כך מר רב האי גאון בן מר רב נחשון גאון עשר שנים. ואחריו מר רב הלוי גאון בר מר רב נפרחמי גאון שמונה שנים. ואחריו מר רב שלום בר רב מישאל שבע שנים. ואחריו נתלשה התורה הרבה במתא מחסמי ולא נשארו בה חכמים (ב"ס הזכמ). ואחריו בינו למר רב יעקב בר מר רב נפרחמי גאון י"ב (ב"ק י"ב) שנה. ולא נמצא אחריו זה איש ראוי, וסמך דוד הנשיא את מר רב יוס סוב כהנא בר מר רב יעקב והוא היה אורג מפני שאו לא היו שם חכמים כל כך ומלך ד' (ב"ק י') שנים. ואחריו

(א) ב"ק חסרה מלה ומחציה, והיא נמצאת ב"ס נס בדשים קיסטנטינאלי. (ב) האמנם האחרון היה נשפט בדפוס קראקא והוא נמצא ב"ס נס בדפוס קיסט'.
 (ג) ב"ק חסר שם זיוע.
 (ד) ב"ק בשנת כ"ט חסרי מר יצחק ופלגא וב"ס חסרי בשנת ר"ח ח'שן ופלגא.

כהן צדק וימת בשנת רמ"ו, ואחריו מלך מר
 רב צמח גאון בר מר רב כפנאי שתי שנים
 ומחצה וימת בראש שנת רמ"ט. ובשנת דשנה
 ההיא מלך רב חנניה גאון אבינו בן מר רב
 יהודה גאון חמש שנים ומחצה וימת בשנת
 רנ"ד. ואחריו נסמך מר רב אהרן בר מר רב
 יוסף הכהן והוא לא היה מבני התכמים רק
 מאנשים סוחרים היה, ומר רב מבשר סמכו
 ברור רב. (בישיבה ולא מפני שהיה ראוי
 לגאונות אחר אבינו הגאון רק שהיה מקום למר
 רב עמרם אזני אמנו ראש כלה וקצף עליו מר
 רב אהרן והוא היה חזק מאד ויירא מפניו מר
 רב עמרם והלך לו, ואהרן זמן התחזק עליו מר
 רב נחמיה בר מר רב כהן צדק אחרי שישב
 לפניו. ומר רב אהרן היה עדיף ממנו ולא פרשו

החכמים ממנו. ואחרי מות רב אהרן בסוף
 שנת רע"א חזרו קצת החכמים להיות עם מר
 רב נחמיה. ואנחנו וכמה חכמים מאתנו לא
 התחברנו עמו ולא הלכנו אליו והיינו בעת ההיא
 אבות ב"ד ולא קבלנו גאונות עד מות מר רב
 נחמיה. ובשנת רע"ט נסמכנו בגאונות וסמכנו
 את האי בנינו באבות בית רין משיעור כ' (ב"ק =)
 שנים. יהי רצון מלפני הקב"ה שיתן אותנו
 לחפקד עם הכתובים לתיים, ויזכנו להנהיג בית
 ישראל בדרך אמת טראוי ונכון ויביא למשיח בן
 דור במהרה ובזמן קרוב בזיינו ובחייכם ובחיי
 דכל בית ישראל אמן.

.. (ב"ק סמכיה בדלא רבנן ובח"ט בדארא רבא
 ובטוסח קוסטנטיןאפלו בדלא רבא. ונראה כי טוסח ח"ט
 מתוקנת ופירשו כי קראו לו בשם רב ולא בשם גאון.